

63.3
y-23

Хайруллоҳ Қосим Элтурк

ОТАМНИНГ НАСИҲАТИ

- ▶ Хотиржамлик сир
- ▶ Фурсат ўғрилари
- ▶ Жаннат йўлидаги игна
- ▶ Қирқ тилла ва қирқ таёқ
- ▶ Оталик фарзи
- ▶ Минг йиллик муаммо ечими

**ЁКИ
КАТТАЛАР
УЧУН
ТАРБИЯВИЙ
ҲИКОЯЛАР**

94(076.1) Э-50

Элтурк Х.Қ.(Хайруллоҳ Қосим)

Отамнинг насиҳати [Матн] : (ёки
катталар учун тарбиявий ҳикоялар) / Х.
Қ. Элтурк. — Тошкент : Adabiyot
uchqunlari, 2017. — 112 б. — 3000 нусха
ISBN 978-9943-4659-8-5

2/50)

94(076.1)2-50

Хайруллоҳ Қосим Элтурк

ОТАМНИНГ НАСИҲАТИ

(ЁКИ КАТТАЛАР УЧУН
ТАРБИЯВИЙ ҲИКОЯЛАР)

- *Хотиржамлик сири
- *Фурсат ўғрилари
- *Жаннат йўлидаги игна
- *Қирқ тилла ва қирқ таёқ
- *Оталик фарзи
- *Минг йиллик муаммо ечими

«Adabiyot uchqunlari»

Тошкент — 2017

УДК: 94 (076.1)

ББК: 63.3 (50)

У - 23

Отамнинг насиҳати/Муаллиф: Хайруллоҳ Қосим Элтурк —
Т.: «Adabiyot uchqunlari», 2017 йил, 112 бет.

Масъул муҳаррир:

Шухрат Фуломов

ISBN 978-9943-4659-8-5

© "Adabiyot uchqunlari" нашриёти, 2017

ХОТИРЖАМЛИК СИРИ

"Ўлимдан бошқа муаммонинг иложи бор" иборасининг мантикий кучи жудаям ҳаётийдир. Дарҳақиқат, ўлим содир бўлгач, уни урф-одатга мувофиқ дафнга тайёрлашдан ўзга чора йўқ. Мансаб, бойлик, обрў-эътибор, паҳлавонлик, тадбиркорлик ишга солинса-да, тирилтиришга мутлақ ожиздир. Бу ибора ўлимдан бошқа ҳар қандай муаммони ҳаё қилиш мумкинлигига, умидворликка, ғайратли бўлишга чорлайди.

Инсон руҳий оламини тадқиқ қилувчи олимларнинг фикрича, ҳаётда, иш давомида, ҳатто оилада киши хотиржам турмуш тарзини шакллантиришга диққат-эътиборини қаратиши керак. Хотиржамликка путур етганда ўз-ўзимиздан ҳолатимизда асабларни издан чиқарувчи маҳдудлик пайдо бўлади. Битиб турган ишлар ҳам битмай ёки чала қолади. Боз устига, ишимизда тифизлик рўйхати узун бўлса, айқаш-уйқаш бўлиб, фаолиятимизга унумсизлик соя ташлайди.

Яхшиси, оқшомда эртагалик қилиниши зарур бўлган биринчи даражали ишни белгилаб олган маъқул. Ўша ишни тўла амалга ошириш имкониятларини ҳам етарли ҳисобга олиш лозим. Сиз янги кунни тунги режа бўйича бажаришга киришинг. Иккиланиш, пайсалга солиш лоқайдликни келтириб чиқаради. Бошқа ишга урнишингиз аввалгисини ҳам, кейингисини ҳам барбод қилиши мумкин.

Доналўд ва Эленора Лейрд рисоласида шундай ёзув бор: "Белгилаб олган асосий йўлингиздан қайтманг. Ўз кучингизни беҳуда ишларга сарфламанг. Асосийсига бутун эътиборингизни қаратинг". Машҳур олим Эйнштейн ҳатто икки хил совундан фойдаланиш ҳаётни мураккаблаштиради, деб ҳисоблаган ва ҳамиша бир хил совун харид қилган.

Диққат билан кузатсангиз, уйда, кўчада, жамоат жойларида, иш ва идораларда кўпчилик бебаҳо ҳисобланган умрни, вақтни нималарга сарф қилаётганликларини кўриб афсусланиб кетасиз. Кун бўйи телевизорга михланиб қолганлар қанча! Уйда ёки ишхонада телефон бир зум "банд"ликдан қутулолмайди. Бозорларда, овқатланишда, меҳмондорчиликда, турли "кўнгилочар" ҳисобланган жойларда соғурилайётган фурсат жамиятга қанча қимматга тушаётганини билишармикин?

Ишимизга, маънавий-ахлоқий тарбиямизга, янада очиқроқ айтиш керак бўлса, тирикчилигимизни бир нав ўтказишимизга кўмак бермайдиган ҳар қандай олди-қочди гаплардан, шундай асарларни ўқишдан ва "қувноқ" давралардан воз кечиш керак. Бир бемор танишимиз ҳолидан хабар олиб қўйиш — бекорчиликдан эмас, одамийлик нуқтаи назаридан жудаям керак.

Олий маълумотли шифокор дўстим шундай воқеани сўзлаб берди: "Отам ёшлигимда вафот этиб, у кишининг бир сингиллари, яъни аммам бор эдилар. Бир ҳафсадам келиб, тўртта нон олиб, зиёрат учун уйларига бордим. Бошлари осмонга етди. Кейинроқ эшитсам, аммам болаларига, қўни-

қўшниларига: "Акагинамнинг ўғли мени кўргани келибди. Ажойиб ёғли, юмшоқ нонлар кўтариб келибди, вой амманг айлансин", деб бир неча кун қувониб юрибдилар. Бир куни ишдан уйга келсам, аммам ўтирибдилар, қучоқлаб кўришдилар, эркаладилар. Ўзимда бир енгиллик ҳис қилдим.

– Ҳа, аммажон, тинчликми? – деб ҳол сўрабман.

– Ҳа, тинчлик. Сени кўргим келди, соғиндим, – дедилар.

Онам менга қараб, аммам бир товоқ ош ҳам қилиб келганликларини айтдилар. Хурсандчилик билан дастурхон атрофида узоқ ўтирдик. Кетар пайтларида онамга "Ўтган куни олиб келган калишлардан аммамга бир жуфт беринг", дедим. Онам: "Калишни бирор куни кўргани борганингда ўзинг олиб борарсан", деб яхши маслаҳат бердилар. Аммо... орадан кунлар, ҳафталар, ойлар ўтаверди. Ҳамма нарсага керагидан ортиқ бор бўлган вақт аммани кўриб келишга топилмасди...

Ишхонамда тушликка яқин телефон жиринглаб қолди. Менга экан, олдим. "Тез қишлоққа етиб келинг, аммангиз вафот этдилар", деган хабарни эшитдим. Тўртта нонга боши осмонга етган аммамни калиш билан сийлай олмаганим, бепарволигим юрагимга бигиздек санчилаверади..."

Эзгулик учун кетган вақтга ачиниш ноинсофликдир. Аммо беҳуда ўтказилган фурсат учун иккала дунёда ҳам жавоб берсак керак. Инсон ҳамма нарсага ирода туфайли одатланиб, эришиши мумкин.

Бир вақтлар республика ёзувчиларининг Дўрмондаги боғида адабиётшунос олимларнинг ўзаро суҳбатида Олтой ўлкасидан келган бир

профессор шундай деганди: "Ижодкор киши, умуман, илм аҳли ҳар куни ҳеч бўлмаганда бир варақдан бўлса ҳам, режадаги ишни ёзиб бориши керак. Бир йилда 365 варақли асар пайдо бўлади. Уни кўриб чиқиш, қайта ишлаш осон. Русларда "Москва бирданига қурилмаган", деган гап бор".

Чиндан ҳам табиатимиздаги "бағрикенглик" ва иккиланишлар бизни мақсадимиздан узоқлаштириб юборади. Ўрнини худбинликка ўхшаш ҳислар, қаёқдаги хурофий фикрлар эгаллаб боради. Баъзан шу қадар майдалашиб кетамизки, ҳатто "Бугун ишга қандай кийиниб борсам бўларкин, қайси бўйинбоғни тақайкин?" дейишгача бориб етамиз.

Ўзбекларда "Ишни уйқусида бос", деган ибора бор. Ишга барвақт киришиш ҳамиша самарали бўлади. Деҳқон ўз экинларига каллаи саҳарда қарашга одатланган. Куннинг салқин қисмида икки ҳисса ишни бажариш осонроқ. Бунда одам жисмоний ҳорғинликни ҳам ҳис қилмайди.

Айтишларича, табиатан ялқов бўлган мусиқашунос Моёарт ҳам эрталаб соат олтида уйғонар экан. У: "Мен эрталаб барвақт туриб ишлашга одатландим. Шунда ижодий ишларнинг қаймоғини йиғиб оламан, қолгани бир кунга татийди", деган экан.

Эрта тонг хосияти ҳақида кўпгина ибратомуз ҳикматлар мавжуд. Улардан бири ризқ-рўз баракали бўлишидир. Унумли меҳнат фаровонлик омили эканини ҳамиша ёдимизда тутайлик.

ФУРСАТ ЎҒРИЛАРИ

Вақтдан устунликка эришмоқ учун
Йигирма тўрт қисм қилдик бир кунни.
Бу тадбирда не сир бор эди, аммо
Боз олтмишга бўлди битта бутунни.
Ўжар дақиқалар пойин туттирмас,
Тин билмай чиққиллар сония лаби.
Лаҳзаларни гўё қулдек занжирлаб,
Қўлга боғлаб олдик бир зийнат каби.
Бу кашфиёт ғоят ноёб бўлса ҳам,
Бошимизда аччиқ "чиқ-чиқ" киноя.
Биз эса ортидан зир елиб бу дам
Елга совуриямиз, биродар, нега?

Арабларда "Мушибатларнинг энг каттаси – бекор ўтган вақтдир", деган ҳикмат бор. Вақт – ўтаётган умр. Уни гоҳо ўзимиз совурсак, гоҳо ўзгаларнинг соатлаб миждов "суҳбати"ни эшитиш мажбурияти орқасидан бой берамиз. Ишхонага бир танишим йўқлаб келди. Салом-аликдан сўнг бир пиёла чой узатдим. Бироздан кейин "Кўриб ўтай, дедим", дея суҳандонликни бошлади. Қарангки, танишим қурилиш ашёлари сотадиган фирма-дўкон очибди. Табриклаймиз, самимий тарзда ҳол-аҳволини сўрадим. Икки ўғли "Дамас" ҳайдаётган эмиш. Ҳозир "Нексия" олиш ҳаракатида экан. Наманган-Тошкент йўналиши бўйича бир бориб келиши камида эллик минг сўм соф фойда келтирармиш.

Мен ундан ҳеч нарса сўраётганим йўқ. Аммо танишим тинмайди. Оралатиб "Ишингиз зарурмасми, вақтингизни олмаяпманми? Бир кўриб ўтай, дедим-да", дея писанда қилиб қўяди. Наилож, ўзбекчиликни бой бергинг келмайди. Шу орада котиба кириб, ходимлар йиғилиш ўтказишмоқчи эканини эслатди. Мен безовта бўла бошладим. Ҳамма гапни танишим эшитгани ҳолда "Мен турай, бўлмаса, бошқа келарман", дейди-ю, ўрнидан қўзғалмайди, гапи адо бўлмайди. Бу орада иккинчи бор котиба ходимлар йиғилиб бўлишганини айтди. Ортиқ чидаб туролмадим.

– Менга узр... кутиб қолишди...

– Майли, майли, хайр. Ҳа, бир бўш вақт топиб, бирор жойда отамлашайлик, – эшик қабзасини тутиб, яна менга йўл бермай турибди.

– Хўп, хўп...

Асабийлашиб "Хайр", дейишни ҳам унутибман. Бу кундалик ҳаётимизда "бўш вақт"дан бошқа вақоси бўлмаган фурсат ўғрилари билан ўтадиган кичик фожеа. Шундай вақт ўғрилари борки, улар бир-икки соат эмас, кунлаб, ҳафталаб, ойлаб, йиллаб умрингни елга совуради. Бир танишим учрашиб қолиб, "Яхшиям кўришиб қолдик. Сизни қидирмоқчи бўлиб турувдим. Бирор кун бўш вақтингиз борми?" дея сўраб қолди.

– Хизмат? – дедим.

– Шу десангиз, бошлиғимиз бирор қаламкаш дўстингиз бўлса, таклиф қилсангиз, гаплашадиган ишлар бор, деяётганди...

Биз кун ва вақтни келишиб хайрлашдик. Ишим бошимдан ошиб ётган бўлса ҳам, белгиланган соатда етиб бордим. Танишим ҳали ишга етиб келмаган экан, қабулхонага кириб, котибага ўзимни

таништирдим. Ичкарига кириб чиққач, кутиб туришимни сўраб, ўтиришга таклиф қилди. Қия ёпилган эшикдан бошлиқнинг телефонда сўзлашаётгани эшитилиб турарди. Бир вақт гўшакни босиб, қайтадан рақам тера бошлади. Ниҳоят Мексика, Бразилия сериалларидаги каби ниҳоясиз "телефон-суҳбат" бошланди.

– Э-э... Ассалому алайкум! Жаҳон айвонида бормилар, жаноблари?

– ...

– Раҳмат, раҳмат... раҳмат! Ҳа, ҳа, албатта!

– ...

– Бир оғиз гаплари. ...Ҳа, ҳа... Садоқатимиз бўлсин!.. Хўп, хўп.

– ...

– Э-э... нима хизмат бўларди, дейсиз! Овора қилмоқчи эмасдим-у... шу десангиз, шофёр бола сал беғамроқ чиқиб қолди-да... Уйдагилар бир қариндошникига ўтиб келмоқчи экан. Ҳозирга келиб проблема бўлиб турибди-да... Узр...

– ...

– Э-э, саломат бўлсинлар (кулади). Оббо, сиз-ей, самолёт-автобус керакмас, "қоравой" етади, ҳа, ҳа... яшанг, яшанг!

– ...

– Ҳа, ҳа. Улар уйда кутишади. Майли, яна бир бор ташаккур. Ҳа, айтгандай, бензин-пензин...

– ...

– Шунақами? Хўп, хўп. Мен ҳозир уйга қўнғироқ қилиб қўяман... Ҳа, дарвоқе, мундоқ кўришиб турайлик. Охирги пайтда жа қиялаб кетдингиз! Шунақами, ҳа, бу ўфил бола гап бўлди! Жоним билан, жоним билан!..

– ...

– Ҳа, ҳа... Саломат бўлинг, садоқатимиз бўлсин. Ҳа, дарвоқе...

...Ташқарига чиқиб кетган котиба қўлида бир даста қоғоз билан кириб келди-да, кўзларини катта очди.

– Ҳалиям кирмадингизми?

"Телефон-суҳбат"нинг янги "боби" очилганди.

Мен чекиш баҳонасида ўрнимдан туриб, ташқарида кутишимни айтдим. Лекин ҳа деганда таклиф бўлавермади. Бироз айландим. Кайфиятимда нохушлик уйғона бошланди. "Олий доирадаги учрашув"дан воз кечиб жўнадим. Мен ўзимни ҳақорат қилинган даражада ҳис эта бошладим.

Орадан беш-олти кун ўтиб, танишим билан тасодифан яна учрашиб қолдим.

– Эй оғайни! Одам ҳам шунақа бўладими? Бирпас кутмай кетиб қолибсиз. Мен жуда хижолат бўлдим-да бошлиқ олдида...

Бу, афтидан, танишимнинг менга нисбатан "узрхоҳ"лиги эди!!! Қаранг, шу ҳолатда ҳам одамгарчиликни талаб қилса бўларкан-ку, а?!

БОҚИЙ ДУРДОНАЛАР

Илм – барча инсонлар ўқиб-ўрганишга даъват этилган маърифатдир. Зеро, Қуръони каримнинг илк беш ояти ҳам "Ўқи!" хитоби билан нозил бўлган.

Илмнинг соҳаси сон-саноқсиз. Биз уни шартли равишда диний ва дунёвий табақага бўлишимиз мумкин. Ҳар икки соҳани мукаммал ўрганган, маълумотга эга бўлган зотларни олимлар ёки уламолар, деб атаймиз.

Ҳикмат эса хоҳ диний, хоҳ дунёвий илмга тааллуқли бўлишидан қатъий назар, унинг том маъноси моҳият ва сир-асрорларни ўзида мукаммал мужассамлаштирган мантиқий хулосадир. Юқоридаги сифатларга эга бўлган кишилар ҳакимлар ёки ҳукамолар деб аталади.

Ҳаким – Яратгanning исм-сифати бўлиб, билувчи, билдирувчи, ҳукм қилувчи маъноларини англатади. Бандага нисбатан қўлланилганда эса ҳаким, ҳукамо – комил илм соҳиблари назарда тутилади. Янаям тўғрироғи, Парвардигор билдирган илмларни ўрганувчи, ўргатувчи, шарҳловчи, ўз фикр ва муносабатини изҳор қилувчи тарзида ҳам қабул қилиш мумкин.

Мақсадга келсак, ҳаким, ҳукамолар деганда инсоният учун манфаатли фикрлар ва ҳикматли сўзлар айтган улуғ донишманд кишилар тушунилади. Уламолар дейилганда мусулмонлар дин илмининг билимдонларини тушунадилар. Ҳукамолар кенг маънода бўлиб, мўминлар ёки ғайридинлар ҳам бу сифатга эга бўла оладилар.

Хуллас, кишилик жамиятида халқни маърифатга етаклаган барча зотлар ҳукамолардир.

Ишончли маълумотларга қараганда, Идрис пайғамбар дастлабки ҳақимлик сифати билан музайян қилинган зот эканлар. У киши барча илоҳий ва диний илмлардан ташқари дунёвий илмлардан хабардор бўлганлар. У зотдан бизгача қуйидаги ҳикматли сўзлар етиб келган:

* Ҳеч бир инсон Худонинг берган неъматларига шукронасини тўла адо эта олмайди.

* Кимки илму маърифат ва солиҳ (энг яхши) амалларга эга бўлишни хоҳласа, аввало жаҳолат ва бадфеъллигини тарк этмоғи лозим.

* Яратганга илтижо қилиб бирор ҳожатингизни сўрасангиз, ниятларингизни, албатта, холис қилингизлар. Намоз, рўза каби ибодатларда ҳам шу тариқа ният шартдир.

* Ёлғон қасам ичишга одатланмангиз ва бошқаларни ҳам бўлар-бўлмас қасамлар ичишга буюрмангизлар.

* Подшоҳларингиз амрига итоат қилингиз, катталар ва улуғларингиз панду насиҳатларига амал қилиб, Парвардигорга ҳамду санони тарк этмангизлар.

* Инсон ҳаёти илму ҳикмат билан чамбарчас боғлиқдир.

* Ёмон одамларга яқинлашмангизлар.

* Одамларнинг молу дунёсига ҳасад билан боқмангиз, зероки у қанча кўп бўлгани билан мангу эмас, ўткинчидир.

* Тирикчилик учун кифоя қиладиган нарсага қаноат ҳосил қила билмайдиган киши ҳар қанча йиғгани билан асло тўймайди.

* Бандага қилинадиган сажда ва ҳамду сано ширкдир.

Дунёда ҳакимлар кўп ўтишган. Чунончи, қадимги юнон олимлари Суқрот (Сократ), Буқрот (Гиппократ), Жолинус (Гален), Арасту (Аристотел), Димақратик (Демокрит)лар ҳам ҳаким бўлганлар. Улар томонидан ёзиб қолдирилган илм асослари, ҳикматли сўзлар инсоният маънавий дунёсининг ўлмас дурдоналаридан ҳисобланади. Бинобарин, ҳакимликда диний, ирқий, миллий тушунчалар мутлақо нисбийдир.

Арастунинг устози Афлотун (Платон – мил. ав. 427-347 й.) ўз шогирдларидан бирига шундай насиҳат қилган экан:

* Қулоғинг билан эшитган ёки китобдан ўқиган ҳикматли сўзларни ёд олишга одатлан. Дафтар-қоғозга кўчириб қўйганларингга ишониб қолмагин. Чунки шундай шароитлар бўладики, фақатгина ёд билганларинг асқотади. Ёзиб қўйганларинг эса узоқларда қолган бўлиши мумкин.

* Ўтқир фикр билангина тўғри ва фойдали маслаҳат ҳосил қилиш мумкин. Хаёлга келган ҳар қандай гапга асосланиб иш тутаверишлик оқил одамнинг фазилати эмас.

* Ҳар қандай олий мақсадга ҳам шошилиб эмас, балки сабру қаноат ва чидамкорлик билан эришиш мумкин.

* Дўстлик муомала ва ширин сўз билангина узоққа боради.

* Ўзаро баҳс ва музокаралар пайтида ҳадеб ўз гапини маъқул қилавермасдан, бошқаларнинг ҳам фикрини тинглаб, баъзида ўзи ҳақ бўлса ҳамки, дарҳол уни исботлашга ўтмаган кишига, албатта, қулай фурсат ҳосил бўлади.

* Хушхулқ ва ҳусни одобли кишининг турмуши фаровон, умри хуррамлик билан ўтади.

* Одилона сиёсат билан душманни ҳам енгса бўлади.

* Бахил одам ўзи ҳар қанча бой бўлса ҳамки, у халқ наздида хор ва ҳақирдир. Сахий одам эса ўзи ўта камбағал бўлса ҳам, у халқ наздида азизу мукаррамдир.

* Билмаганини билмайман, дея тан олиш ҳам ярим илмдир.

* Дунёдаги ҳар қандай оғир нарсаларни ўз ўрнидан кўчириш, ўзгартириш мумкин. Аммо инсондаги туғма феъл-атворни, табиатни ўзгартириш амри маҳолдир.

* Ўзининг бошига мусибат тушганда сабру қаноат қилиш қанчалик яхши ҳисобланса, дўстлари бошига мусибат тушганда бесабрлик (шошилиш) билан уларга ёрдам кўрсатишга интилиш шунчалик мақбулдир.

* Одамлар орасидаги фарқни билмай, ҳаммани ҳам бир хил кўраверадиган кишининг на дўсти, на душмани бўлмас.

Довуд пайғамбардан қуйидаги пурмаъно ҳикматлар қолган экан:

* Тинчлик ва хотиржамлик кўзга кўринмайди-ю, аммо энг катта бойликдир.

* Бир соатлик ғам-ташвиш бир йиллик умрни кесади.

* Дунёнинг бевафо эканига ишонувчи одам дунёвий нарсаларнинг баъзиларидан бенасиб бўлиб қолса ёки бирон нарсасини йўқотиб қўйса, унга зинҳор ғам етмайди. Чунки ташвиш тортгани билан тақдирни ўзгартира олмайди.

Аббосий халифалардан Маъмун шундай деган экан: "Ўзузимда жиноятга тортилаётган гуноҳкорни авф этганимда жазо берганимдан кўра кўпроқ роҳат кўраман".

Амирал-мўминин Умар ибн Хаттоб (р.а.): "Менинг айбимни ўзимга совға қилган (айтган) одамни Худо раҳмату мағфират қилсин", деб нуқсонларини кўрсатган киши ҳаққиға дуо қилган эканлар.

"Бадфеълликнинг асли келиб чиқиш сабаби ўзига бино қўйиб, ўзгаларни менсимасликдир", деган экан яна бир ҳаким. "Ўзи разил, бетаъсир одам бўлса, унга бировнинг ҳақоратли гапи ҳам таъсир қилмайди. Аммо табиати соғлом, ўзининг обрўсини эҳтиёт қилувчи одамга салгина танқид гап ҳам таъсир қилаверади" – бу гап Арасту ҳакимга тегишли.

Биз бу ерда улуғ ҳукамоларимиз Беруний, Ибн Сино, Фаробий, Улуғбек каби беҳисоб зотларнинг мангуликка дахлдор ҳикматлари тўғрисида сукут сақладик. Зеро, Пайғамбаримиз алайҳиссалом: "Ҳикматли сўз — бу гўё мўмин кишининг йўқотиб қўйган нарсаси кабидир. Уни қаерда учратиб қолса, ўзлаштириб олишга ҳақлидир", дея марҳамат қилмишлар.

Илоҳо, ҳамиша қалбимизни эзгу ният ва амаллар билан мунаввар қилгин!

РОСТЛИК – АДОЛАТ МЕЗОНИ

**Тўғрини де, тўғрини кўр, тўғри юр,
Тўғри гапир, тўғри эшит, тўғри тур.**

Юқоридаги байт пири комил мавлоно Абдурахмон Жомийдан нақлдир. Мазкур икки сатрга маъно берадиган бўлсак, улкан китоб битиб ҳам ниҳоясига етказа олмаслигимиз муболағасиздир. Биз эса мухтасар ҳолда зоҳирий изоҳлаш билан кифояланамиз.

ТЎҒРИНИ ДЕ – ҳамиша ростгўй кишилар билан бирга бўлсанг, ҳеч қачон янглишмайсан. Ростгўй кишилар одатда иймонли, диёнатли ва маърифатли бўладилар. Улар билан шарманда бўлмайсан.

ТЎҒРИНИ КЎР – ён-верингга алаҳсима, ҳалол, пок йўлингдан адашма. Ўз кўзинг билан кўрмаган нарсаларнинг устида баҳс-мунозара қилмасдан, билган-кўрганлар сўзига қулоқ сол.

ТЎҒРИ ЮР – ҳаётнинг ўзига хос паст-баланди, яхши-ёмони бор. Ана шу паст-баландларга эътибор бер, яхши-ёмоннинг фарқига ет. Ўғри, каззоб бўлиб, жамиятга зиён етказувчи ярамасларга эргашиб кетма.

ТЎҒРИ ГАПИР – ҳеч қачон ёлғон сўзлама. Бирор кишига сўз-ваъда бердингми, бас, ваъдангга вафо қил. Вафосизлик мунофиқликдан ёмон. Яратган Ўз муқаддас каломида мунофиқларни лаънатлаган. Ундан кофирнинг ҳоли яхшироқдир. Чунки кофирнинг қалби инсоф-тавфиқдан ҳузур топган дамда мусулмон бўлмоқлигига умид бор.

ТЎҒРИ ЭШИТ – кишини гумон-шубҳага солувчи сўз айтма. Ҳар бир гапнинг асл маъносига путур етказма. Ноҳақ гапларга – ғийбат, бўҳтонларга қулоқ солмай, ақлингни ишлат. Бўлар-бўлмас эшитганларингни жамоатга етказишга ошиқма.

ТЎҒРИ ТУР – бу ўткинчи дунёда турли ҳою ҳавасларга ўзингни қурбон қилма. Сабру қаноат ҳамиша шиоринг бўлсин. Адолатли бўл. Фисқу фасод, найранг, фаҳш ишлардан ўзингни озода тут. Ноҳақликнинг ҳимоячиси бўлма.

Шам ёнгани сайин равшанлашиб боргани каби ҳикматли сўзларни тафаккур кучи билан ҳали ҳеч кимга аён бўлмаган мазмунини кашф этиш мумкин.

РОСТЛИК НАЖОТДИР

Мўътабар китоблардаги тарихий манбаларга қараганда, Муҳаммад алайҳиссаломга пайғамбарлик рутбаси берилган дамдан бошлаб Қурайш қабиласи иккига бўлина бошлаган, яъни мусулмонлар ва мушриклар.

Маккада Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам тарафдорлари кўпайган сайин Қурайш мушриклари уларга тиш-тирноқлари билан қаршилик кўрсата бошлаганлар. Ҳатто Пайғамбар алайҳиссаломнинг азиз жонларига суиқасд қилиш режасини туза бошлайдилар. Бир оқшом Абу Бакр (р.а.) билан Пайғамбаримиз алайҳиссалом у кишининг хонадонларига кетаётган эдилар. Иттифоқо, ягона ўтиш йўлида мушрикларнинг овози эшитилиб қолади. Шунда Абу Бакр айтадилар: "Ё Расулуллоҳ, бизга Аллоҳ кифоядир, орқага қайтиш йўқ". Шу тариқа у зот Пайғамбаримиз алайҳиссаломни чопонларига ўраб, орқаларига кўтардилар-да (у киши жуда барваста бўлганлар), мушриклар сари йўл солдилар.

Мушриклар у зотни кўриб сўрадилар:

– Ё Абу Бакр, орқангдаги нима, қаёққа кетяпсан?

У киши бетўхтов жавоб қилдилар:

– Орқамдаги Муҳаммадир (с.а.в.), уйимга олиб кетяпман!

Кофирлар Абу Бакрни мазах қилиб, кулдилар. У кишининг рост сўзларига ишонмадилар.

Хавфдан озод бўлиб, хонадонга етиб келишди. Ҳар қандай вазиятда ҳам муборак тилларини ёлғонга буркамаганлари туфайли у зотга "Сиддиқ", яъни садоқатли, чин сўз эгаси, ростгўй куняси шараф бўлди ва тарихда "Абу Бакр Сиддиқ" номи билан машҳур бўлганлар.

САВДОДАГИ РОСТГЎЙЛИК БАРАКОТДИР

Бизга ҳамаср бўлган фозил кишилардан бири ўғли билан бирга зарурият туфайли сигирини сотиш учун бозорга йўл олибди. Харидорлар жониворни ёқтиришиб, баҳосини келишиб, "бор барака" қилишибди.

Харидор пулни узатаётганда фозил киши дебди:

– Биродар, молимизнинг бир айби бор: бошвоғи – арқонини чайнаб қўяди...

Бу гапдан харидор айниб, савдо бузилибди. Фозил кишининг ихлосмандларидан бири бу савдога гувоҳ бўлиб турган экан. Ўша гувоҳнинг айтишича, сигир уч маротаба "бор барака" қилиниб, айби айтилганда уч маротаба савдо бузилибди. Бу ҳолга фозил кишининг ўғли зарда қилиб кетиб қолибди.

Бир оз вақт ўтгач, яна янги харидор келибди-да, сўрабди:

– Бу молга қанча берамиз?

– Бозорнинг паст-баландини яхши биладиган кишига ўхшайсиз... Инсоф қилиб айтаверинг, – дебди фозил киши.

– Бугунги бозорга қараганда, молингизнинг баҳоси ўн беш минг сўм. Рози бўлсангиз, барака беринг, – дебди харидор.

Фозил киши савдога рози бўлгач, аввалги гапини яна такрорлабди:

– Биродар, молимизнинг бир айби бор...

Бу гапни эшитиб, харидор кулиб жавоб берибди:

– Эй отахон, мен молингизни яйловга ҳайдайман.

У ерда арқон керак эмас...

Ушбу воқеалар устида турган ўша гувоҳнинг таъкидлашича, икки соатча вақт мобайнида мол 4-5 марта савдо қилинган. Аммо "иллати" туфайли аввалги харидорлар олмаган бўлса-да, сўнггиси уларга нисбатан аввалги баҳодан уч минг сўм кўп тўлаган.

Ҳалоллик, ростгўйлик ҳамиша инсонга манфаат ва саодат келтириши шубҳасиз. Қанийди, ҳозирги мол бозорларда, умуман, савдо-сотикда ана шундай покдил, ҳақиқий ҳожатбарор тижоратчилар кун сайин кўпайса...

САБР – ЖАННАТ ЭШИГИ

Амирал-мўминин Умар (р.а.) шакл-шамойиллари ҳақида шундай нақл бор: "У зот шу қадар дароз (новча) эдиларки, от миниб олсалар, оёқлари ерда судралиб кетарди. Ниҳоятда бақувват, қўл панжалари улуғ ва бадбашара эдилар. Аммо ниҳоятда мулойим, меҳрибон ва илмда мустақим (тўғри, адл) киши бўлганлар..."

У зотнинг манкуҳалари – Умму Гулсум ҳам илму тақвода пешқадам ва ниҳоятда соҳибжамол бўлганлари тарихда ёзилган.

Иттифоқо, бир куни Умму Гулсум эрларига шундай дедилар:

– Ё Умар, иншааллоҳ, иккимиз ҳам охиратда жаннати бандалардан бўламиз.

– Қаёқдан биласан? – ҳайрон бўлиб сўрадилар амирал-мўминин.

– Сиз менинг ҳусну жамолимга боқиб, шундай аёлни сизга насиб этган Парвардигорга шукрлар қилиб, ҳамду сано айтасиз. Мен эса Худонинг тақдир қилганига сабр қиламан. Каломуллоҳда шукр қилувчи ва сабр этувчиларга жаннат ато этилиши ҳақида Яратганнинг ваъдаси бор. Ана шу ваъдадан умидворман, – дедилар.

Яна бир ривоятда айтилишича, мусулмонлардан бири хотинининг баджаҳллиги, мурасасизлигидан нолиб ҳазрат Умар ҳузурларига йўл олди. Аммо халифа хонадонига етгач, ичкаридан чиқаётган шовқин-шикоятлардан ёқасини ушлаб, ортига қайта

бошлади. Шу аснода ташқарига чиққан ҳазрат Умар уни кўриб қолиб чақирдилар.

– Не юмуш билан келдинг?

У одам жавоб бермай, йўлида давом этмоқчи бўлди. Лекин ҳазрат Умар унга рухсат бермай, келиши сабабини очиқ айтишини талаб қилдилар. Ночор қолган киши шундай деди:

– Эй амирал-мўминин, хотинимнинг зуғумлари жонимдан ўтиб, сиздан нажот истаб келгандим. Унга бир насиҳат қилиб қўйсангиз, шоядки, инсофга келса, девдим. Афсуски, бу ерга келиб, бу можаро жанобларининг ҳам бошларида бор эканини фаҳмлаб, ортимга қайтаётган эдим...

Ҳазрат Умар розийаллоҳу анҳу кулиб шундай деди:

– Эй фалоний! Хотинимнинг бу жиззакилиги ва зуғумларига қарамай, мен уни жуда яхши кўраман. Сабаби қуйидагича: у уй-жойимнинг, мол-мулкимнинг қўриқчиси, уйда бор-йўқлигимда мени сўраб келувчиларга жавоб беради; у болаларимни, яъни менинг меросхўрларимни туғиб, вояга етказган, тарбиялаган онадир; у менинг озода кийиниб, пок бўлиб юришим учун кийим-кечакларимни тозалаб беради, қачон уйга кириб келсам, овқатимни, чойимни тайёр қилиб беради; унинг борлиги туфайли бегона аёлларга зино нафси билан асло қарамайман, у мени барча ёмонликлардан сақловчи фариштамдир. Шунча фазилатлари бўлатуриб, мен хотинимдан ҳар замонда бир ўтадиган инжиқликларини, албатта, кўтараман, сабр қиламан. Аслида хотиннинг инжиқлик қилиши азбаройи сени яхши кўришлигидандир. Мўмин киши сабрли ва кечиримли бўлиши билан Парвардигор учун суюмлидир.

"ҚАДРИНГ БИЛГАННИНГ ОЎФИНИ ЎП"

Инсонлар хонадонда, иш жойида, сафарда, савдода, омонатдорликда, шерикчиликда бир-бирларига нисбатан ўзаро самимий ишончга эга бўлмагунича кўзбўямачилик, алдоқчилик, ёлғон сўзлаш, хиёнат, ўзга ҳаққидан қўрқмаслик каби ёвузликни кучайтирувчи қабохат ривож топаверади. Ҳурмат, ишонч, ваъда барбод бўлган жойдан аҳиллик, меҳр-оқибат ва қут-барақа кўтарилади.

Ғайратжоннинг ҳикояси

Мустақиллигимиз шарофати билан савдо соҳасида ҳам дўконларни хусусийлаштириш бошланди. Матлуботда кўп йиллар ишлаганимни инобатга олиб, менга ҳам қишлоғимиздаги озиқ-овқат дўконини номимга олишни таклиф қилишди. Рози бўлдим. Бироқ савдо-сотик қилишга умуман менинг вақтим йўқ. Ўғилларим ҳали ёш, укаларим эса ҳаммаси ўз иши билан банд эди. Дўконда аввалдан ишлаб келаётган қўшни қишлоқлик Ҳайдарали билан ҳеч муомала қилмаган эдим. Ўрнига бошқа сотувчи олиш керакми-йўқми, билмасдим. Охири келишиб олдик. У савдога жавоб беради. Кундалик эҳтиёж молларини ўзим келтириб бераман, кундалик тушум пулини ҳам банкка ўзим топшираман.

Бир ҳафта давомида ишлар кўнгилдагидек борди. Кейинги сафар ҳужжат ва пулларни олиб банкка

топширдим. Санасам, беш юз сўм кам чиқди. Банк оператори билан қайта-қайта санадик: беш юз сўм кам. Ёнимдан камини тўғрилаб топширдим. Ҳайдаралига бу ҳақда сўз очишга истиҳола қилдим. Очiq гап, умрингда бирга ишламаган бегона киши билан ҳамкорлик қилишнинг кўпгина ноқулайликлари бор. "Эҳтимол, адашгандир, балки... шундай десам, мен пулни тўғри ҳисоблаганман, дер". Шу боис индамадим. Орадан уч кун ўтиб, яна савдодан тушган пулни олиб банкка бордим. Қайта-қайта санадим. Бу гал уч юз сўм ортиқ чиқди. Ўйланиб қолдим. Савдо нозик нарса. Тийини тийинига тушмаса, мувозанат йўқолади.

Шу мақсадда Ҳайдаралини огоҳлантириб қўймоқчи бўлдим.

– Офайни, пулни тузукроқ санамабсиз, шекилли, уч юз сўм ортиқ чиқди. Бунақада иккаламиз ҳам қийналиб қоламиз?

– Узр, шошилганда ўтиб кетгандир. Ҳа, айтгандай, ўтган куни топширган пулингиздан кам чиқмадими?

– Аниғини айтинг, – дедим мен.

– Беш юз... – кулимсиради Ҳайдарали.

Икковимиз бир-биримизга қараб қолдик. Тушунарли. Шунча ишлаб бунақасига дуч келмагандим. Нафсиламбрини айтганда, бу ҳеч кимнинг ҳамиятига тегмайдиган ўзига хос синовдир. Кўп йиллар бирга ишладик. Ўғилларимни ҳам тарбиялаб, савдо тартиби ва одобларини, энг муҳими мижозлар билан муомала қилишни сидқидилдан ўргатди. Кейин Ҳайдаралининг ўз қишлоғидаги бир дўкон хусусийлаштириладиган бўлди.

Гарчанд, Ҳайдарали энди ўз дўконига эга бўлса-да, бир-биримизга ўрганиб қолган эканмиз. Оилаларимиз, фарзандларимиз ўртасида ҳам борди-келдимиз бор.

Тоштемир тоға ҳикояси

Тоштемир тоға ота қадрдоним эдилар. Тез-тез у кишининг зиёратларида бўлиб, суҳбатларини олишга тиришардим. У киши ҳақларида касбим тақозоси билан кўплаб лавҳалар ёзганман. Галдаги учрашувимиз Хотира ва қадрлаш куни арафасида ўтганди.

Саксон ёшдан ўтган табаррук отахон сиймосидаги улуғворлик, сўзларидаги шикаста оҳанг ўзгача бир мулойимлик кашф этиб, кўнгилга илиқлик бағишлайди. Айни вақтда қарилик ҳам ўз ҳукмини ўтказиб турган бўлса-да, нолиш эмас, ҳар лаҳза шукронага йўғрилган сабр-таскинни англайман.

Ҳар гал ўтмиш хотиралари ҳақида сўз бораркан, ўз-ўзидан гап уруш йилларига бориб тақалади. Аммо сўнгги бор кўришганимизда умримда ҳеч кишидан эшитмаган аччиқ ҳақиқатни сўзлаб қолдилар.

– Энди бу воқеаларни яширишдан фойда йўқ. Сенга айтмасам, иймонимга хиёнат соя ташлаётгандай бўлиб қоляпти... Уруш бошланганда икки қиз ва бир ўғлим бор эди. Ўшанда мен "Эл бошига иш тушса" қабилида йўл тутмагандим... Биринчи чақирув қоғози келганда оилам, бола-чақаларимдан кўзим қиймай, дарёнинг нариги ёғи – Бўз (ҳозирги Улуғнор тумани)га қочиб кетганман. У томонда ишчи кучи камлигидан фронтга

олинмайди, деган гап қулоғимга тушганди. Бироқ мени суриштириб, қидириб юришган экан. Бундан беҳабар, яширинча қишлоққа – бола-чақаларни кўриб келиш учун дарёдан паромда ўта бошладим. Қоронғу тушиб қолганидан у томондаги соҳилда турган шапкаликларни фаҳмламай қолибман. Қўлга тушдим. Дўқ-пўписа, ҳақоратлар билан мени поездга уришди. Оиламни кўролмадим. Унча-мунча нарсаларим Бўзда қолиб кетди. Ҳай, дедим, тақдир экан, дедим. Ярим кечасида поезд Ховосга келиб тўхтаганини билиб олдим. Поезд анча туриб қолди. Ишимни Худойим ўнглаб турган экан, бир амаллаб вагондан тушдим-у, ўзимни қоронғулик қаирига урдим. Иложи борица станёиядан узоқлашишга ҳаракат қилардим. Кейин "Мирзачўлда ишлаганлар фронтга олинмайди, хўжалик нолик (солиқ)дан ҳам озод қилинади", деган гапни эшитиб, гоҳ пиёда, гоҳ аравада Мирзачўлга етиб келдим. Сўраб-сўраб, фарғоналик (водийдан келган)лар ишлаётган участкага келдим. Бошлиққа арз қилиб, аҳволимни рўй-рост айтдим. У одам гапларимни тинглаб, аввалига қаттиқ сиёсат қилди. Шу алфозда жиддий шарт билан ишга олди. Ҳар куни иссиқ овқат учун дала-даштан ўтин қилиб, эшак аравада ташийман. Шу тариқа икки йилни ўтказдим. Унча-мунча егулик, пул жамладим. Бу ўтган икки йил мен учун икки юз йилдек бўлиб кетди...

Отахоннинг оппоқ соқоллари титроқдан силкиниб, кўзлари ёшлана бошлади. Бир нафас жим қолдилар. Мен воқеа давомини кутардим. Неваралари Абдуғаффор шу пайт бир чойнак чой олиб кириб, сўрашиб чиқиб кетди. Мен чойни таомилга кўра уч бор қайтариб, сўнг пиёлаларга қуйдим.

– Кеч кузда, – ҳикояни келган жойидан бошладилар чойдан бир ҳўплаб, – чидамадим. Болачақасини соғиниб яшашни Илоҳим ҳеч банданинг бошига солмасин. Яна яширинча йўлга тушдим. Бир неча кун юриб, ярим тунда уйимга кириб келдим. Ҳамма ҳайрон ва хурсанд эди. Бошимдан кечирганларимни сўзлаб бердим. Худога шукрки, ҳаммалари соғ-саломат эканлар. Фақат... Урайимжон, Пошшаҳўжа, Солимирзалардан "қора хат" келганини эшитиб юрагим бетоқат бўлди. Улар тенгқур жўраларим эди. Усмонжон, Турсунхон, Турғунбойларни яқинда урушга жўнатишибди. Холангнинг (кампирлари) айтишича, бир йилгача ҳар куни уйда тинтув қилиб, "Эрингни топ", деб роса қийнашибди. Укам Бектемирни гаровга олиб, қамаб қўйишибди, олти ойча бўлган экан. У Одер дарёси бўйидаги урушда ўлгани ҳақида 1944 йил қишида "қора хат" келган.

Хуллас, десанг, эрталаб... ҳовлимиз аскарча кийинган кишилар томонидан қуршаб олинган экан... Қопимни елкамга осиб ваянага олиб боришди. Катта командир ўзбекча сўзлар билан роса сўкди. "Қаматаман! Отиласан! Сендай ватан хоинларини суд қилмасдан отиб ташлашга ўртоқ Сталин буйруқ берганлар!" дерди гирибонимдан бўғиб тепинаркан.

Хўрлигим келди. Бундай яшашдан кўра бир бошимга бир ўлимни олганим яхшироқ, дедим-да, чин дилдан "Мени урушга юборинг, энди қочсам, майли, пешонамдан кўрдим – отиб ташланг", деб ялиниб-ёлвордим.

... 1943 йилнинг авж қаҳратон палласида бизни Сталинградга жўнатишди. Уруш қаттиқ кетаётган

бу шаҳарга яқинлашар эканмиз, ўрмонда йўл охирида келаётган машинамиз ботиб қолди. Ҳаммамиз машинани чиқаришга ёпишдик. Мен орқада эдим. Филдираклар ботқоқдан бир кўтарилди. Ҳаммамиз суюниб кетдик. Бироқ нима бўлди-ю, кутилмаганда филдираклар орқасига қайтиб тушди. Суюнганимизда ҳаммани ғафлат босиб қолган экан. Қий-чув бўлиб кетди. Ўшанда бир аскарнинг пешонасига кузов зарб билан тегиб, мажақлаб юборган экан. Мени қайси бир Худо ёрлақагур ён томонига тортиб қолган бўлса-да, чап оёғим балон остида қолган экан... Кўзимни очиб, ҳарбий госпиталда ётганимни билдим. Чап оёғим тиззамгача майдаланиб кетибди, сон суягимда дарз бор экан. Хуллас, тўққиз ой госпиталда даволандим. Оёғимни кесишди... Бош ҳаким жудаям инсофли экан. Бир оғиз ўрисча билмайман. Бир татар ҳамшира аёл тилмочлик қилди. Англаганим шу бўлдики, менга уруш қатнашчиси сифатида ногиронлик ҳужжатлари тайёрланиб, уйимга қайтишга рухсат берилибди. 1944 йил миёнасида қишлоғимга қўлтиқтаёқда, аскар кийимида... кўксимда "Сталинград мудофааси учун" медали билан кириб келдим...

Гапнинг индаллосини айтсам, ўшандан бери ҳозиргача уруш ва меҳнат фахрийси сифатида эъзозлаб келишади. Ҳар байрам-тантаналарда совға-салом билан йўқлашади. Ҳозир костюмимда бирон бўш жой йўқ: орден-медалларга тўлиб кетган. Урушдан қайтиб, ўйнаб ётганим йўқ. Эл қатори далада ишладим, қурт тутдим, қоровулчилик қилдим. Меҳнат нафақасига ҳам чиқдим. Минг-минг шукрки, ҳамма орзу-ҳавасларим ушалди.

Аммо... аммо эндиликда юрагим гаш: шу кичкина қишлоғимиздан кетган уч юздан ортиқ йигитдан элликка яқини урушдан қайтди, холос. Қолганлари қайтмади.

Марҳум ҳамқишлоқларимни эсласам, уларнинг бевалари, фарзандларини кўрсам, эзилиб кетаман. Виждоним қийналиб, уйқуларим қочиб кетади. Ичимдаги бор гапни очиб, тавба-тазарру қилгим келади. Ахир мен лоақал ўқ овозини ҳам эшитмаганман. Орден-медалларни, ногиронлик нафақалари ва совға-саломларни ҳукуматга қайтариб бергим келаверади. Шунда сал кўнглим таскин топармикан, сен нима дейсан, биродаримнинг ўғли?!

... Бу дил изтиробларидан ўртанган отахон ҳозир тириклар сафида йўқлар...

Мен ота қадрдонимнинг табаррук сўзларини эслаб, баъзи уруш "қаҳрамон"ларининг хатти-ҳаракатлари кўз олдимга келди. Ўзлари, фарзандлари идорама-идора кезиб участка, машина, уй-жой олиш учун ўз хизматларини пеш қилиб юрганларни ҳам кўп, жуда кўп кўрганман...

Келинг, нима бўлганда ҳам барчалари омон бўлишсин. Бу кўҳна она заминимиз ҳамма-ҳамма тиригу ўлик мавжудотларни ўз бағрига сиғдириб келган, бундан буён ҳам шу тарзда ҳаёт давом этаверади.

Тасалло шундаки, илоҳим, асло уруш бўлмасин!

Имом-домла ҳикояси

Турли масалалар юзасидан маслаҳат, йўл-йўриқ сўраб мусулмонлар олдимизга келиб туришади. Қўлимиздан келганича гапимизни айтамыз. Бир кун

Мен унинг хуш муомаласи, одобини кўриб ҳавасландим. Лекин аввал ҳеч қачон бу йигитни учратмаган эдим. Маълум бўлишича, йигит қўшни қишлоқдан экан. Поччаси ва опаси бизнинг қишлоқлик бир кишининг (исмларини айтмайман) қизига совчи бўлиб келишибди. "Қиз билан йигит кўришишсин, бир-бирларини ёқтиришса, шунга қараб иш тутамиз", деб чиройли кузатишибди. Бироқ қиз томон йигитнинг насл-насабини билиш учун унинг қишлоғига "вакил" юборишибди. "Вакил"нинг аниқлашича, йигитнинг ҳеч қандай ҳунари йўқ, ишламас экан. Ҳар замонда "микрорайон"даги қаланғи-қасанғи улфатлари билан юрармиш. Камига гиёҳванд экан... Бу "ахборот"дан сўнг қиз томон учрашувдан бош тортибди. Куёв томон кута-кута, охири опаси аҳволни билса, ҳалигидақа гап. Опа уйга келиб, куёв болани гап билан "савабди". Эртасига бўҳтон ва аламдан ўртанган йигит ҳақиқатни англатиш учун масжидимизга келган пайт экан.

Мен уни оғир-вазмин бўлишга даъват қилдим. Пешин намозини жамоат билан бирга ўқидик, йигит чиройли қироат қилиб берди. Унинг маъсум, покиза йигит экани, қўлида гулдай ҳунари борлигини сездим. Намоздан сўнг умумий тарзда воқеани қавмга сўзлаб бердим.

Шуни алоҳида таъкидламоқчиманки, дуч келган кишининг ғаразли, бўҳтон сўзларига ишониб, қисқа ўйлик қилмаслик керак. Ёлғончилар, ҳасадгўйлар, сохта гувоҳлик берувчилар, қасддан туҳмат қилувчилар ва уларга ишониб иш кўрувчилар бизлардан эмас, деб Расули акрам соллаллоҳу алайҳи

васаллам марҳамат қилганлар. Айниқса, умр савдосидек нозик масалага бегоналарни аралаштириш мақсадга мувофиқ эмас. Қуда бўлгувчилар ўзлари, қолаверса, ўғил-қизлари бу борада юзма-юз туриб иш тутишлари лозим.

Маъруза сўнггида йигит ўрнидан туриб жамоатга салом қилди. Унинг ҳаққига дуолар айтиб, чиройли жуфти ҳалол ато қилмоқлигини Аллоҳдан тиладик. Йигитнинг қадди кўтарилди.

Дарвоқе, тақдир экан, у хушбахт йигит ҳозир каминанинг карималарига завжадир. Буни мен Аллоҳнинг беҳад инояти деб биламан.

НОМУС ҲИМОЯСИ

Бу воқеа Пайғамбар алайҳиссалом замонларида Мадинада содир бўлган экан.

Ҳузайл қабиласидан бир йигит туясида бадавийлар саҳросида кетиб борарди. Иттифоқо, у қўй подасини ўтлатиб юрган чўпонга дуч келди. Қарангки, чўпон кийимидаги зот аёл экан. Йигитнинг феъли бузилди. Ҳирси жунбушга келиб, аёлга яқинлашди. Аёл унинг шум ниятини фаҳмлаб огоҳлантирди.

— Эй йўловчи, менга яқинлаша кўрма, орқангга қайтиб, дарҳол бу жойдан жўна.

Аммо йигит шайтоний талвасада эди. Қизнинг сўзларини эътиборсиз қолдириб, яна қадам ташлади.

— Яқинлашма, — деди қиз нафратланиб, — қайтмасанг, ўлдираман.

Нафс иштиёқида кўр бўлиб қолган йўловчи қизга ташланди. Аёл эса анчайин бақувват, довюрак, қолаверса, ор-номуси кучли эди.

Мудофаага ҳозирланган қиз уни йиқитиб, қўлига тош олди.

— Кетасанми ё мажақлаб ташлайми?

Йигит ёлворди:

— Кечир мени, қўйиб юбор, кетаман.

Қиз уни бўшатди. Бироқ нафасини ростлаб олган йигит ўзининг қабих ниятидан қайтмай, боз тажовузга ҳозирланди. Бу фаҳш ҳаракат уч бор такрорланди. Уч бор қиз уни енгиб, жиддий танбех берди. Охири олишув хунук ҳодисага олиб келди.

Қиз уни сўнгги марта йиқитди-ю, тош билан ўнг келган жойига уриб дабдала қилди.

Покиза иффатини ҳимоя қилишда ўзига куч-қувват ато этган Парвардигорга шукроналар айтиб, оқшом қўйларини ҳайдаб уйига қайтди.

Ахлоқсиз ҳаракатлари учун жазо олган йигит кимсасиз саҳрода инграб ётарди. У қизга яқинлашишдан олдин туясини чўктириб боғлаб қўйган, оғир кийимларини ечиб, туя ўркачига ташлаб қўйганди. Шу ҳолатда Ҳузайл қабиласининг одамлари йигитни учратиб қолишди.

— Ие, сени ким бу аҳволга солди? Нега бу ерда ётибсан?

— Мени туям йиқитди, — дея олди, холос, йигит.

Бадавийлар синчков, мулоҳазали кишилар эди. Қабиладошлари унга ишонишмади.

— Сен рост гапни айтмадинг. Туянг тушовда. Мана бу тош эса қонга бўялиб ётибди. Демак, сени ўзга қабила одамлари уришган. Унинг кимлигини айт, биз қасос оламиз.

Йигит алаmidан аввалги сўзларини такрорлади. Ноилож уни уйга олиб қайтишди. Йигитнинг аҳволи оғирлашиб, уни ким бу аҳволга солганини айтди-ю, вафот этди. Қабила одамлари ва йигитнинг отаси қиздан қасос олиш учун Пайғамбар алайҳиссалом ҳузурларига даъво билан келишди.

Қиз ва унинг отаси чақиртирилди, сўроқ қилинди. Шунда қиз бўлган воқеани барча икир-чикирларигача сўзлаб берди.

— Аллоҳим шоҳид. Мен ундан уч бора қайтиб кетишини талаб қилдим. Кўнмагач, ўзимни ҳимоя қилишга мажбур бўлдим.

Сарвари коинот шундай ҳукм чиқардилар:

– Ҳар бир аёл ўз иффатини муҳофаа қилиши ҳалолдир. Баъзан ўлдирган, баъзан ўлган киши ўзининг қотилидир, ўғлингиз ўзининг қотилидир. Қиз шарафли ҳаракат қилган. Инсон зоти ҳамиша ўз номусини, қадр-қимматини кўз қорачиғидай ҳимоя қилиш учун яшайди.

Илоҳо, ор-номусли, тавфиқли зотлардан бўлмоғимизга Ўзинг мадад бер!..

ҲИММАТ

Бир деҳқон камхаржликдан қийналиб, бой биродаридан қарз олмоқчи бўлди.

– Беш таноб жойга яхши ният билан қовун-тарвуз экканман. Авжи яхши. Насиб қилса, полизлар етилганда қарзни қайтараман, – деди деҳқон умидвор бўлиб. Бой керакли пулни полиз устида беришини айтди. Эртасига бой пулни олиб ваъдалашилган жойга келди. Деҳқон уч ўғли ва бир қизи билан далада бойни кутиб олди. Бой пайкални оралаб чиқди.

– Касб-корингизга Аллоҳ баракот берсин. Мана пул. Зарурият бўлса, тортинмай яна сўрайверинг, – деди бой.

Деҳқон пулларни санаб олиб, кўнгли кўтарилди, биродарини дуо қилди. Фарзандлари ҳам миннатдорчилик изҳор қилишиб, бой бувани кузатиб қолишди...

Ҳаёт биз билмаган сир-асрорларга тўла экан. Қовун-тарвузлар етилишга келганда тўсатдан деҳқон вафот этди. Оила мотамда қолди. Жаноза пайтида имом: "Марҳумнинг олди-берди қарзи бўлса, ким узади?" дея урф-одатга кўра майит соҳибларидан сўради. Сафда турган уч ўғилдан садо чиқмади... Кимдир: "Мана уч ўғли бор, шулар узадида", дея луқма ташлади. Шундан сўнг жаноза намози адо этилиб, марҳум сўнгги жойига кузатиб қўйилди.

Бу маросимда иштирок этган бой ҳам индамади. Орадан уч кун ўтгач, аср намози ўқиш учун

масжидга чиқиб кетаётган бой дарвозаси олдида мотам либосидаги аёлга дуч келди.

– Ассалому алайкум, бой бува. Узр, уч кунгача ҳеч қаёққа чиқа олмай, сизга келишга кечикдим. Жаноза пайтида акаларим "Қарзни биз узамиз", деб зиммаларига олишмади. Билишимча, дунёдан бўйнида қарзи билан ўтганларнинг охирати азоб-уқубатда ўтар эмиш. Отам раҳматли сиздан қарздор эканликларига ўзим гувоҳман. У кишининг охиратда азоб тортишлари биз учун ҳам катта гуноҳ. Шунинг учун олдингизга келдим. Менда ҳеч вақо йўқ... Отамнинг қарзидан қутулиш учун истасангиз, чўрингиз бўлиб, қанча керак бўлса, шунча муддат ишлаб берайин, истасангиз – мени сотинг. Истасангиз – мени ўз никоҳингизга олинг! – дея ўкраб юборди.

Бой ҳаяжонланиб кетди. Марҳум биродарининг қизини таниди. Дили вайрон қизнинг аҳволидан ўзининг руҳиятида ҳам аччиқ изтиробга йўғрилган шафқат уйғонди.

– Мен сендай олижаноб, бокира муслима аёлни ҳалигача учратмагандим. Ҳимматингга баракалла. Аллоҳ сендан рози бўлсин. Отангга берилган қарзни Худо йўлига кечдим, розиман. Сени эса, биродаримнинг руҳи ҳаққи, ўзим тарбиялаб, чин оталик қилиш бурчини зиммамга оламан, – деб қизнинг бош-кўзларини силаб йиғлади.

Қиз учун гўё отаси тирилиб келгандай эди.

РИЗОЛИК

Фозил ака дўсти Фафуржоннинг ўғлини уйлаш учун тўй ҳаракатида юрганини эшитиб, оёғи куйган товукдай питиллаб қолди. Ахир, ахир... Фозилнинг ундан анчагина қарзи бор эди. Бунга хотини ва ўғли, қолаверса, ўзи ҳам сабабчи эди. Ҳар ҳолда тирикчилиги бир нав ўтиб турувди.

Бир оқшом хотини минғирлаб қолди:

– Ҳамма ўзини тижоратга уриб ётибди, фалончи бу ҳафтадан у ҳафтагача фалон сўмдан топаётганмиш. Фалончининг ўғли Қорасувдан майда-чуйда олиб келиб...

– Бўлди қил, – ўшанда хотинини жеркиб ташлаганди Фозил, – фалончи, фалончи, дейсан! Нафақа пулим оз бўлсаям, ҳаммага етиб турибди!

Аммо кун сайин уйда бир гап қайтарилаверса, ҳиқилдоғингга келиб кетар экан.

Охири Фафуржонга ёрилишга мажбур бўлди.

– Мулоҳазаларингиз тўғри, – деди Фафуржон, – майли, бир ҳаракат қилиб кўрсин, манавини ҳозирча ишлатиб турсин-чи, – деб пул узатди.

Ноқобил ўғил бир ойда омонатга олинган пулни совуриб юборди. Фозил эса Фафуржонга кўринишга юраги бетламай қочиб юрди. Ойлаб она-бола билан зардалашиб, гаплашмади. Мана энди Фафуржон ўғил уйлаётган эмиш. "Ҳозирги шароитда тўй қилиш осонми, – эзилиб ўйларди Фозил. – Қани энди Худо қодир қилса-ю, қўйнимга пулни солиб, бир қўлда қўчқор етаклаб, остонасидан кириб борсам... Қарзни

узиш учун яна қарз кўтарайми? Ким менга қарз бераман, деб оғзини очиб ўтирибди?! Эҳ ношукр бола". Хаёл суравериб, калласи пуфакдек шишиб кетди. Охири шартта ўрнидан турди-ю, дўстиникига йўл олди. "Тўй муборак" қилишгач, Фозил яна ёрилди.

– Эй ошна, ҳеч хижолат тортманг, дунё кўлнинг кири. Сиздан илтимосим, тўй ўтгунча ёнимда бел боғлаб турсангиз, кифоя. Ўғлингиз топса – узар, топмаса – қистаб бормайман, розиман.

Икковлон меҳр билан қучоқлашишди. Фозил дўстини бағридан бўшатмай изтиробда кўз ёшларини тўкарди.

Тўй ҳам рисоладагидек ўтиб, Фафуржон келинни тушириб олди. Қарангки, тўйдан сўнг Фозил ака толиққанми, ё дўстининг ҳиммати, бағрикенглигидан суюниб кетганми, ё руҳий зўриқишга дучор бўлганми, фалажланиб узоқ вақт ётиб қолди...

ЖАННАТ ЙЎЛИДАГИ ИГНА

Ишончли манбаларда нақл этилишича, икки олам сарвари Муҳаммад Мустафо соллаллоҳу алайҳи васалламнинг қизлари Фотима розийаллоҳу анҳо муборак жонларини Аллоҳга таслим қилганлар. Ҳазрат Абу Бакр Сиддиқ ул зоти кариманинг жанозаларида имомлик қилганлар. Намоздан сўнг тобутнинг бир поясини у зот, иккинчи поясини ҳазрат Умар, учинчи поясини ҳазрат Усмон ва тўртинчисини Салмон Форсий розийаллоҳу анҳумолар елкаларига олганлар. Дафн этилаётган пайтларида Салмон Форсий нидо қилдилар:

– Эй лаҳад, Фотимаи Заҳро Пайғамбар алайҳиссаломнинг қизлари, имом Ҳасан, имом Ҳусайннинг оналари, ҳазрат Алининг жуфти ҳалоли ва қиёмат кунини барча аёлларнинг шафоат қилувчисидир. Шундай насл-у насаб соҳибасини сенга топширдик, унга яхши муомала қил!

Лаҳаддан садо келди:

– Бунда насл-насаб эмас, эзгу ишлар ҳисобга олинад!

Бир оқшом ҳазрат Али Фотимани тушларида кўрдилар. Қарангки, дунё аёллари саййидаси куняси билан шарафланган зот – Фотима жаннатга киролмай, эшик остонасида турган эмишлар. Али каррамаллоҳу ваҳҳаҳу сўрадилар:

– Эй Фотима, нечун жаннатга кирмай турибсиз?

Фотимаи Заҳро жавоб қилдилар:

– Бўйнимда бир кишининг ҳаққи турибди, шунинг учун жаннатга киришимга фармон

бўлмаяпти. Тириклигимда қўшни аёлнинг игнасини олиб ишлатиб, қайтиб беришни унутибман. Ё Али, сиз ўша игнани олиб, қўшнимизга тез қайтаринг, омонат эгасини топсин! Шундагина жаннатга кирар эканман.

Ҳазрат Али уйғониб, игнани топдилар ва қўшнига қайтариб, кўп узр сўрадилар. Кейин яна туш кўрсалар, Фотимаи Заҳро жаннатда таъриф-у тавсифга сифмас баланд ва зийнатли тахтда ҳурлар билан ўтирган эмишлар...

Эй сиз, жондан азиз биродарлар ва муҳтарама муслималар, сўраб олинган ва беҳос ёддан кўтарилган игна туфайли жаннат эшиги очилмаганини қандай изоҳлайсиз?! Бу дунёда ҳамма бир-бири учун омонат ва ғаниматдир.

Қалбларимизни ўзгалар ҳаққида хиёнат қилмоқдан, ҳирс-у исёнлардан Ўзи паноҳида асрасин.

ҚАҚНУС НАВОСИ

Ҳазрат Алишер Навоий ҳаёти ва ижодий меросига мурожаат қилгувчи китобхоннинг ҳар сафар ўз фикрлаш иқтидори янги-янги маънавий озуқа билан қувватланиши, табиий. Яқинда буюк даҳонинг "Лисонут-тайр" ("Қуш тили") фалсафий достонини такрор мутолаа қилдим. Асарнинг мени ҳайратга солган айрим тарихий нуқталарини муҳтарам ўқувчиларимиз билан баҳам кўргим келди. Шунини алоҳида таъкидлаш лозимки, достоннинг барча саҳифаларидаги инсониятга ибрат бўладиган ҳикматли сўзу ривоятлар қалбингизга битмас-туганмас эзгуликларни ҳадя этади.

Ёш Алишер 9-10 ёшларида тасаввуф илмининг муршиди, ошиқлар (сўфийлар) сардори Фаридиддин Атторнинг "Мантиқут-тайр" ("Қуш нутқи") достонини бошдан охиригача ёд олганини тарихдан биламиз. Умр бўйи бу асар асоратида яшаган шоир ҳаёти поёнида унга муносиб жавоб ёзишга киришди. Ёзганда ҳам туркий тилда тараннум этди:

Бор эмиш Қақнус бир турфа тайр,

Ҳинд мулкида анга ором-у сайр.

Шакли матбуъу тавоно пайкари,

Ўзга нақшу ранг бирла ҳар пари...

Ушбу сатрлар мазмунидан билинадикки, кўпчиликка аён бўлмаган ноёб бир қуш – Қақнус ҳақида гап кетаётир. Биз мана шу ривоятнинг қисқа ва содда мазмуни билан танишиб чиқамиз.

... Демак, Қақнус деган бир қуш бўлиб, у Ҳиндистон мамлакатада яшар экан. Қушнинг ташқи кўриниши басавлат. Унинг ҳар бир пари (пат)да бу дунёнинг барча ранглари турли кўринишда жилва қилади. Ўзга қушларда учрамайдиган минқор (тумшуғ)и бўлиб, унда анчагина тешиклар бор. Қуш сайрамоқчи бўлса, ҳалиги тешиклардан кишининг ақлу ҳушини олгудек дилхуш наво – куй таралармиш. Ҳайратланарли нуқта шундаки, бу қушнинг жуфти йўқ. Қақнус инсон қадами етмайдиган маъвода танҳо наво қилади.

Ривоят қилишларича, қадимги юнон олими Фисоғурс (Пифагор – эр. ав. 571-497 й.) ўша хилват гўшага тасодифан яқинлашиб қолади ва қулоғига Қақнус нидоси етиб келади. У бу куйдаги ажиб садолардан илҳомланиб, мусиқий фан (нота)га асос солган.

Қақнус узоқ йиллар яшаб, умри ўтин йиғиш билан ўтаркан. Хору хас ва ўтинлардан улкан хирмон пайдо бўлгач, қушнинг ҳам ҳаёти поёнига етаётганидан дарак бераркан. Шу тариқа жамланган ўтиннинг тепасига чиқиб, хазин оҳангда бир куй чалар экан. Навонинг сеҳрли товуши ўрмонда яшовчи барча жонивору паррандаларни ўзига тортаркан. Мунгли нола таъсиридан бу ҳайвонларнинг кўпчилиги ҳалокатга юз тутаркан. Куй ниҳоясида Қақнус шундай бир оҳ тортар эканки, фарёдидан олов чиқиб, хирмондаги ўтинни ёндира бошларкан. Мислсиз аланга осмонга кўтарилган аснода Қақнус ҳам ёниб кетар экан.

Хўш, кейин-чи?

Ёниб бўлган ўтдан хирмонда улкан кул тепалиги бино бўлиб, бир қанча муддат ўтгач, кул ичидан...

янги Қақнус боласи ўрмалаб чиқаркан... Бу полапон ҳам аста вояга етиб, аждодининг шакл-шамойилига киргач, ўтин йиға бошларкан. Соддароқ баён қилсак, Қақнус умр бўйи ўтин тўплаб, сўнг бир бор нолакор наво қилиб, оҳу фарёдидан отилган оловдан ёниб, яна пайдо бўлаверар экан.

Алишер Навоий бу ривоятни келтириш билан нимани назарда тутаётирлар? "Мантиқут-тайр" – Фаридиддин Атторнинг нолакор куйидир. Аттор эса Қақнуснинг ўзи. Аттор (1150-1220)дан сўнг, мажозий маънода олганда, икки ярим аср ўтгач, кул хирмони ичидан яна бир Қақнус чиқиб келди. Бу ҳазрат Алишер Навоий эдилар. Хонишлари "Лисонут-тайр" бўлди. Ёниб яшашлик сифатини Қақнус мисолида дарж этган улуғ шоир умр бўйи эл манфаати, юрт ободончилиги, маърифат равнақи, адолат ва диёнат устунлиги ривожда ўз шиорини баланд қилди.

Биз Қақнус баҳонасида ҳазратнинг "Лисонут-тайр" асаридаги бир байт (икки мисра) ҳақида, қолаверса, уни ўқиб ўрганишдаги муаммолар тўғрисида баҳоли қудрат ўз фикрларимизни баён этмоқчимиз.

Навоий асарларининг туб моҳиятига етиш осон кечмаётир. Устозлар бизни авф этишсин. Олийгоҳларнинг талабаларидан Навоий ғазаллари ҳақида фикр сўраб, жўяли жавоб олиш маҳол бўлган бир пайтда ўрта мактабларда адабиёт ўқитиш дастурига Навоийнинг "Кеча келгумдир дебон" матлаъли ғазалининг киритилиши кишини ўйлантириб қўяди. Унча-мунча киши бу ғазалнинг лоақал зоҳирий маъносини ҳам тўғри таҳлил қилиб беролмайди.

Маълумки, Навоий асарларида жуда кўплаб тарихий шахслар, тарихий воқеалар, ривоят ва асотирлар, мумтоз адабиётимизда қўлланувчи ошиқ-маъшуқлар номлари учрайди. Бугунги ўрта мактаб адабиёти муаллимлари дин ва ўтмиш тарихини яхши ўрганмай туриб, Навоий асарлари моҳиятига тўла етиб боришлари мушкул.

Масалан, "Лисонут-тайр"нинг анъанавий муқаддимасида Пайғамбар алайҳиссалом издошлари бўлган ҳазрат Умар розийаллоҳу анҳу таърифида шундай сатрлар бор:

Нафсин ўлтургон ичибон заҳри ноб,

Ўғлин ўлтургон қилурда эҳтисоб...

Байт маъноси тушунарли: ўз нафсини тоза заҳар ичиб ўлдирган ва дин аҳкомини ҳимоя қилиб, ўғлини ўлдирган, дейилмоқда. Шу икки жумла билан унинг туб маъносига етиб бўлмайди. Тасаввуф, дин тарихидан хабардор киши эса бу бир байтдан икки китоб ёзса бўлади...

Эътибор берайлик:

Нафсин ўлтургон ичибон заҳри ноб...

Ислом ва тасаввуфда шундай ҳукм бор: инсон қалбида турли ҳою ҳавасларни кучлантирувчи, ҳақ йўлдан оздирувчи, залолат ва хорликка элтувчи нафсдир. Нафс эркинлигининг аччиқ ҳосили — ҳалокатдир. Инсон нафсни жиловламагунча инсофдиёнатда, иймонда заиф бир махлуқ бўлиб қолаверади.

Ҳазрат Умар розийаллоҳу анҳу Исломни қабул қилганларидан сўнг дастлабки ҳужумлари нафсга қарши бўлган. Нафс талаби одамзотни кибрли, ҳаёсиз, бешафқат, ёлғончи қилиб қўйишини тўла англаган ҳолда Пайғамбар алайҳиссаломга эргашганлар. Нафсга қарши оғу ичганлари ҳам рост.

Ёш ўғиллари ҳайит маросимида кийиш учун янги кийим олиб беришни сўраганида мусулмон подшоҳи бўла туриб, маош олиш вақти келмаганидан ночор қолганлар. Хазинада етарли мол-дунё бор эди... Вафот этганларида намозга киядиган кўйлаклари кафан қилинган. Ваҳоланки, у зотнинг вақтларида фарбу шарқ подшолик хазинасига мислсиз ўлпон тўларди...

Ўғлини ўлтургон қилурда эҳтисоб...

Халифалик вақтларида ўғилларини иш юзасидан Мисрга юборадилар. Миср ҳокими ва аъёнлари ҳазрат Умар ўғилларига илтифотни кучайтириб юборишади. Иш ҳокимнинг ўғли билан шаробхўрлик қилиш ва баъзи кўнгилсизликларни содир этишгача боради.

Миср ҳокими дарҳол бу безорилик учун ўз ўғли ва халифанинг ўғлини шариат ҳукми билан дарра урдиради. Айбига иқроқ бўлган ҳолда узр сўраб ҳоким ҳазрат Умарга хат ёзади. Гуноҳлари учун ўғиллари етарли жазо олганлиги уқтирилади. Бироқ бу хабарнинг асл тафсилоти амирал-мўмининга аллақачон етиб келганди.

Ўғиллари Мисрдан қайтгач, уни мулозимлар олдида сўроқ қиладилар. Ўғил тавба-тазаррусини изҳор қилади. Аммо ҳазрат Умар дарғазаб эдилар.

— Сен менинг ўғлим бўлмай, оддий мусулмон бўлганингда ҳам Аллоҳ ва Унинг расули қайтарган залолатли амалдан бош тортишинг зарур эди. Энди мен Пайғамбар алайҳиссалом ва Абу Бакр ўринларида бўлганим ҳолда, боз устига бу қабиҳликларни ўз ўғлим қилгани ҳолда жазосиз қолдириш Ислом ҳукмларига зиддир. Балки Миср ҳокими сени "Бу Умарнинг ўғли", деб секинроқ

дарралатгандир, – деб қайтадан ўттиз дарра уришга ҳукм қилганлар.

Айтишларича, дарракаш уч марта урганда ҳазрат Умар "Қаттиқроқ савалаш керак", деб даррани ўз қўлларига олганлар. Тўртинчи дарра урилганда ўғиллари ўлган экан. Аммо ҳукм тўла адо этилган. Яъни, жонсиз жасадга ҳам йигирма олти дарра урилган.

Кимдир бу золимлик, дейиши мумкин. Аммо ҳукм шоҳу гадога бир хилдир. Мулозимлар ўртага тушганда ҳам гуноҳ кечилмади. Ахир Пайғамбар алайҳиссалом: "Агар ўғирлик қилувчи Муҳаммаднинг суюкли қизи Фотима бўлса ҳам, қўлини кесаман!" деганлари қонуннинг устуворлигини ифодаляпти-ку!

Мақсадга келсак, буюк бобомиз Алишер Навоий асарларида бундай тарихий воқеаларга имо-ишоралар беҳисоб. Имо-ишоралар калити эса қомусий луғат ва қадим тарих саҳифаларидадир. Уларни пухта эгалламай туриб, асарнинг чин маъносини англаш мушкул.

МУҚАДДАС ЗИЁРАТ ИШТИЁҚИ

XV асрнинг машҳур тарихчиси мавлоно Хондамирнинг хабар беришича, 1499 йил (милодий) бошида "дин ва миллат" ҳомийси Мир Алишер Навоий ҳазратлари муборак ҳаж сафарига отланадилар. Қуйидаги икки байтни илова қилган ҳолда Султон Ҳусайн Бойқародан ижозатнома олиш учун элчи юборадилар:

Қай бувад, ё Раб, ки рў дар Ясрибу Батҳо кунам,
Гаҳ ба Макка манзилу гаҳ дар Мадина жо кунам?
Бир канори замзам аз дил барка шак як замзама,
В-аз ду чашми хунфишон он чашморо дарё кунам.

Мазмуни: ё Раб, Ясриб (Макка) билан Батҳо (Маккага яқин дара номи)га қачон бораркинман? Гоҳ Маккада турсаму гоҳ Мадинада жойлашсам эди. Замзам сувида қалб таронасини куйласам, қон сочувчи икки кўзимдан у чашмани дарё қилсам эди.

Аммо улуғ бу ният ҳар гал Султон Ҳусайн томонидан турли узрларни асослаган ҳолда ортга суриб келинади. Галдаги зиёрат иштиёқи қатъийлигини кўргач, соҳибқирон қуйидаги мактубни у ҳазратга муболаға қилади: "Салтанат устуни, мамлакат таянчи, дину давлат арбобининг зубдаси (олий даражаси) мулку миллат соҳибларининг пешвоси, хайрли бинолар муассиси, покиза ишларга йўлланган, хоқоний давлатининг мададкори, султон ҳазратларининг яқини Низомиддин Амир Алишер жанобларига лутфиомуз

кўп дуолар ҳамда шавқ қўзғатувчи саломларни етказамиз, файзли мулоқотлари орзуси шарҳу баён доирасидан ортиқдир. ...илгари... Ҳижоз тарафга жўнаш тўғрисидаги хабар оғизма-оғиз келиб турарди.

...Хат мазмунидан маълум бўлдики, у тилак... мустаҳкамланиб... жазмга айланган.

Гап шулки... ҳамнафасликни кичикликдан то шунгача қай тарзда олиб борганмиз ва олиб бораётирмиз. Ҳамма вақт ва ҳар қандай ҳолда ул жанобнинг шариф хотири розилигини ўзимизнинг муддао ва талабларимиздан устун билиб, бу жиҳатни мислсиз давлат далилларида ҳисобладик ва ҳисоблаймиз.

...Ўзлари биладиларки, ҳеч қачон ўртада такаллуф ва ўзгалик бўлмай, ҳамма вақт сўз шу тариқа кечардики, ул салтанат таянчининг хотирига хайрихоҳлик ва яхши фикрда бўлиш йўли билан нимаики келса, тўққиз мартагача уни айтишга ижозат берилган эди. Бизнинг ҳамма вақт хотиримизга нима келса, меҳрибонлик юзасидан изҳор қилардик. Шу вақтларда савоб учун ҳижрат қилишга жазм қилганликлари кўнгилга аллақандай оғир тушишига қарамай, ундан афзал иш тасаввур этилмайди. Шундай бўлса ҳам, ул кишининг розилигини хусусий манфаатимиздан устун қўямиз, берилган рухсат ва ижозатдан қайтмаймиз, аммо кўнгилга нимаики келса, огоҳлантиришимиз лозим.

Маълумки, бу хусусда йўл тинчлиги шартдир.

Маълум бўлсинки, шу кунларда ҳажга ўтиш йўли бўлган Ироқ ва Боғдодда аҳвол нақадар паришон ва беқарордир. Миср ва Шом (Туркия) чегараларида ҳам турли бошбошдоқлик мавжудлиги

эшитилмоқда. Гап шулки, агар йўл хавфи шу даражага етиб, кимнингдир сабабсиз кимсага қўл чўзиши мумкин бўлган тақдирда йўлга тушмоқ вожиб кўринмайдур.

...Яна гап шулки, сафар узоққа чўзилиши маълум, умрга эса ишонч йўқ. Шунинг учун ҳам яна бир марта учрашиб, хайрлашиш қоидаси юзага келса бўларди. Аммо бу икки ҳолнинг бўлиши билан бирга бу муқаддималарнинг ёзилишидан шундай ҳарос ҳам борки, мабодо муборак хотирга андак ғубор етишиб, бу сўзлардан ғараз ҳажга боришни ман этиш экан, деган хаёлга бормасмиканлар?..

Доимий давлатхоҳлик юзасидан хотирларига нимаики келса, бетакаллуф айтаверсинлар. Бизга ҳам бу хусусда хотирга нима келса, маълум қилиш лозим кўрилди. Боқий, тўғри фикрда ихтиёрлидирлар ва икки дунё яхшилиги учун нимаики лозим бўлса, тақдим қилиб турилур. Икки дунё саодати ёр бўлсин. Вассалом".

Мактубдаги беғараз самимият, меҳрибонлик Султоннинг ҳазратга нисбатан чуқур эътимод, ҳурматини яққол ифода этиб турибди. Дарвоқе, улуғ шоир умр бўйи ҳаж орзусида яшади. Аммо аркони давлат ва замона алломалари мамлакат осойишталиги ва халқ фаровонлиги учун хизмат қилиш минг йиллик ибодат ва ҳаждан аъло эканига фатво бердилар. Шунга қарамай, Мир жаноблари ҳар йили ҳаж мавсумида ҳисобсиз кишиларни зиёрат асбоблари билан таъминлаб, Байтуллоҳга кузатиб қўярдилар. Совға-саломлар юборардилар. У зотнинг саховатлари ва адолатлари, бир сўз билан айтганда, пайғамбарона эди.

ИЙМОН ҚАЛЪАСИ

Ҳижратнинг учинчи асрида яшаб ўтган тасаввуф тариқатининг пешволаридан бири Иброҳим Адҳамдан сўрадилар:

– Ё пири комил, Аллоҳ таоло Қуръони Мажидда "Эй бандаларим, Мендан дуо ила хоҳлаган нарсаларингизни сўрангизлар, мен дуоларингизни ижобат қилурман", деб ваъда берган. Аллоҳ сўзи ва ваъдаси ҳақ. Аммо биз ҳарчанд кўп дуолар қилсак-да, ижобат бўлмаяпти, боиси недир?

У зот жамоатга шундай жавоб бердилар:

– Сабаби қуйидагилардир: сизлар Аллоҳ таолони танийсизлар ва Унга иймон келтирасизлар, лекин зиммангизга фарз, вожиб қилинган вазифалар ҳаққини тўла адо этмайсизлар.

Иккинчиси – Қуръони каримни ўқийсизлар ва эшитасизлар. Афсуски, унинг аҳком (ҳукм)ларига амал қилмайсизлар.

Учинчиси – Муҳаммад Мустафони пайғамбар деб биласизлар-у, суннатларига амал қилмасдан, қаёқдаги бидъат ва хурофотлар билан оворасизлар.

Кейингиси – шайтони лаъиннинг инсонга душман эканини биласизлар, ҳатто лаънат ҳам ўқийсизлар. Бироқ унинг сўзига кириб, иш тутасизлар.

Сўнггиси – ўзларингизнинг айбу нуқсонларингизни тузатиш ўрнига бошқаларнинг хато-камчиликларини ахтариб, ғийбат, маломат қиласизлар. Юқоридаги саҳву нуқсонлардан ўзингизни қутқармагунингизча иймонингиз қалъаси заифлигича қолади. Оқибатда дуоларингиз мустажоб бўлмайди.

МАҚСАД ЖАЗОМИ?

Шарқнинг машҳур мутафаккири, иккинчи муаллим Абу Наср Фаробий юнон олими Афлотун (Платон)нинг қарашлари бўйича қуйдагиларни ёзади: жиноятлар икки хил бўлади. Улардан биринчиси қонунга бўйсунмаслик, бошқаси эса қонун маъқул кўрмаган ишлар билан машғул бўлишдир. Агар жиноят фуқаро томонидан қилинган бўлса, у ҳолда ҳоким қонун томонидан кўзда тутилган жазони қўллайди. Энг катта жиноят – раҳбар шахс томонидан қилинган жиноятдир. Бундай ҳолатда бошқа ҳокимлар уни тарбиялаш ва таъсир ўтказиш чораларини кўришлари керак. Агар бунга эътибор берилмаса, бундай жиноятлар мамлакат иллатларининг кўпайишига ва инқирозига сабаб бўлади.

Жиноятчига жазо беришдан мақсадинг одил бўлишми ёки қаҳру ғазабингга таскин беришми – шунини аниқлаб ол. Агар жазодан мақсадинг қасос олиш бўлса, билгилки, қаҳр-ғазаб аччиқдир. Аччиқ дарахт асло ширин мева бермайди. Борди-ю жазолашдан муддао жиноятчини тарбиялаш, тузатиш бўлса, у ҳолда гуноҳкорни мол-мулкидан маҳрум қилсанг ёки таҳдид этсанг, бу сени ғазабланган ҳолда оғир жазолар белгилашдан халос этади.

Белгилаган жазоларинг ҳақиқатга хилоф бўлса, у ҳолда ўзингга етказган зараринг жазоланувчига етказган зарарингдан кўпроқ бўлади. Бегуноҳ одамлар сенинг шамшир ва қиличингдан ноҳақ балога гирифтор бўлмасин. Ва, аксинча, жиноятини шамшир ва қамчисиз тузатиб бўлмайдиган кимсалар асло сендан омонлик топмасин.

ҚИРҚ ТИЛЛА ВА ҚИРҚ ТАЁҚ

Нақл қилинишича, бир йигитни подшоҳ ҳузурига олиб келдилар. Йигитга ўз маҳоратини намоиш этишига изн берилди. Маълум бўлишича, ўрнатиб қўйилган игна тешигига бир неча газ масофадан туриб тайёрланган ипни отиб ўтказа оларкан. Бу ҳолни бир неча марта такрорлаб, синаб кўрилди. Ҳар гал йигит ипни бахато мўлжаллаб игна тешигидан ўтказарди. Ниҳоят, подшоҳ тан бериб, йигитга қирқ тилла инъом беришни мулозимларига буюрди. Йигит совғани олиб, таъзим бажо этиб чиқиб кетаётганида подшоҳ амр қилди.

– Энди уни яланғочлаб, орқасига қирқ дарра уринглар!

Мулозимлар ҳайрон бўлишди.

– Нега қирқ тилла мукофот бериб, энди уни дарралаш керак?

– Шунинг учунки, – изоҳ берди подшоҳ, – бу йигит тинимсиз машқ-меҳнат эвазига юқоридаги ҳунарнинг устаси бўлибди. Касб камолотига қирқ тилла бериш жоиздир. Аммо бу ҳунардан эл-юрт учун сариқ чақалик манфаат йўқ. Ўз иқтидорини беҳуда ишларга бағишлагани учун уни қирқ дарра уриш ҳам оздир.

Дарвоқе, бебаҳо салоҳиятини, куч-қувватини халққа нафи тегмайдиган ишларга сарфлаб юрганларни бизнинг кунларимизда ҳам бир савалаб қўйса бўлармикан?

ОТАЛИК ФАРЗИ

Мусулмонлар халифаси Хорун ар-Рашид халқ ҳаётини ўрганиш учун фақирона кийиниб, ҳайвон бозорини айланиб юрса, бир қассоб бир қўйнинг баҳосини сўрабди. Сотувчи йигирма танга, деганини эшитиб, қассоб "Қўйингизнинг ўн тўрт кило гўшти, тўрт ярим кило ёғи бор. Унинг нархи ўн беш танга, холос", дебди ва қўйни олмай кетибди. Халифа навкарларидан бирига қўйни сотиб олишни, иккинчисига қассоб ортидан боришни буюрибди...

Бозордан қайтгач, ўша қўйни сўйишибди ва қассоб айтганидек, ўн тўрт кило гўшт ва тўрт ярим кило ёғ чиққанини кўришибди. Қассобни топиб келишибди ва унга яна икки қўчқорни кўрсатиб, қанча гўшт ва ёғ борлигини сўрашибди. Қўчқорлар сўйилганидан сўнг қассоб айтган ёғ-гўшт чиқибди. Халифа қойил қолибди ҳамда ундан дунёвий ва диний илмларни сўрабди. Афсус, қассобнинг калласи бу соҳада бўш эди. Шунда халифа дебди:

– Эй қассобзода! Наҳот ҳаётни фақат қассобчиликда деб тушунсанг!? Қани сенда ватанга муҳаббат, халқингга муҳаббат? Наҳот ҳалол ва ҳаромнинг фарқига етмасанг!?

Халифа жарчи чақиртириб эълон қилибди:

– Ушбу қассобнинг шунча зеҳни, шунча илми бўла туриб, ё дунёвий, ё диний илм олмагани, ҳалол-ҳаром фарқига бормагани учун бошқаларга ибрат бўлсин, деб келгуси жума куни уни остираман.

Ҳамма бу ҳукмдан рози бўлиб, одиллигини тан олишибди.

Эртаси куни халифа қабулига икки ёш йигитча кириб келибди. Халифа уларнинг хулқу ахлоқини кўриб фарзанднинг бўлса, шундай бўлсин, деб қўйибди. Йигитлар халифадан гапиришга изн сўрашибди ва рухсатдан сўнг дейишибди:

– Эй шаҳаншоҳ! Аввало бизнинг бир қошиқ қонимиздан кечинг. Биз ўлимга ҳукм қилинган қассобнинг ўфилларимиз. Отамиздан сўралган саволларни биздан сўрасангиз.

Халифа болаларни узоқ саволга тутиб, улардаги илм ва етукликни сезиб, кучлироқ олим кишиларни чорлаб, илм мажлиси ўтказиб, болаларнинг зеҳни ва илмига қойил қолибди ва дебди:

– Сизларга тасанно, лекин отангизга чиқарилган ҳукм ҳаммага маъқул келган ва кўпчиликка ибратдир.

Шунда қассобнинг энг катта ўғли:

– Эй муҳтарам жамоа! Бола – лой, ота-она кулол эмасми? Бола онадан ўғри, қотил ёки алдоқчи бўлиб туғилмайди-ку! Уни тарбияловчи ота-она. Отамизга чиқарилган ҳукмни унинг отасига чиқариш керак эди. Отамиз ўзи илмсиз бўлса ҳам, бизнинг шунчалик илмли, маърифатли бўлишимизга шароит яратди. Отамиз таҳсинга лойиқдир, – деди.

Халифа узоқ сукут сақлади ва деди:

– Эй вазир! Сен энди истеъфога чиқ. Шу бола менга вазир бўлсин. Эй жаллод! Қассобни олиб кел, устига зарбоп тўн ёп, бу элга ибрат бўлсин. Чунки бизнинг келажагимиз – фарзандларимиз. Бола тарбиялашдаги олижаноблиги учун қассоб шунга лойиқдир. Қассобнинг отаси тирик бўлса, олиб

келинг, ўлган бўлса, гўри устига ўттиз дарра уринг. Чунки шу қассоб ҳам ёшлигида ўта истеъдодли бўлган. Отаси эса унга қассобчиликдан бошқа нарсани ўргатмаган.

Дунёвий ва шаръий илм изламоқ туғилгандан то лаҳадга боргунча фарз. Ўз маънавиятимиз ва миллий ғуруримизни ўзимиз кўтарайлик. Бизнинг ҳам гўримиз устига дарра тушишидан Аллоҳ асрасин.

МИНГ ЙИЛЛИК МУАММО ЕЧИМИ

Санойй нафиса муҳибларига яхши аёнки, Абулқосим Фирдавсий (X аср) ўзининг мумтоз асари "Шоҳнома"ни назмда ифодалаб, ўз даврининг шарқона анъаналарига кўра, ҳукмдор Маҳмуд Ғазнавийга баҳшида этади. Подшоҳ бу китобни юксак қадрлаб, ҳазинадан юз минг дирҳам тилла бериб, Фирдавсийни рози қилишга буюради. Бироқ ғаразгўй сарой аъёнлари арзимас чақа тангалар билан шоирни таҳқирлайдилар. Бу воқеа жуда катта мавзудир. Мухтасари шуки, меҳнатим қадрига шоҳ етмади, деб ғазабланган шоир Маҳмуд Ғазнавийни юз байтли ҳажвиясида шармандаи шармисор қилиб ташлайди. Бу машҳур ҳажвия эвазига шоирнинг боши кетишига оз қолади. Мухлислари кўмагида зўрға Ғазнадан қочиб кетади. Умр бўйи қувғин ва тахлика остида яшайди.

Мақсадга келсак, ўша юз байтли қасос алангаси уфуриб турган ҳажвияда бир байт бор. Бу байт шарқ назмидаги муаммо жанрида ифода этилган бўлиб, унда қандай маъно яширинганини ҳеч ким очиб беролмайди. Зеро, муаммо усулида битилган асарда сўз ва рақамлар иштирокида бирор ном ёки фикр махфий маъно касб этади.

Мана, ўша байт:

Кафи шоҳи Маҳмуди олий табор,

Нух андар нух омад, се андар чаҳор...

Байт мазмуни шуки, олий мартабали ҳисобланган шоҳ Маҳмуднинг қўли тўққиз жойда тўққиз-у, уч жойда тўртдир...

Устоз И. Абдуллаев мана шу байтдаги муаммо ҳақида узоқ изланадилар. Мазкур сатрлар ҳақида машҳур олим, академик Евгений БертелҒс: "Унинг мазмунини минг йилдан бери ҳеч ким тополмаган", деб ёзгани ҳам рост. Лекин зукко устозимиз манбашуносларга хос синчковлик билан изланишда давом этадилар. Қарангки, арабча қомуслардан бирида ҳар бир панжа ва бармоқлар сон-рақам билан ифодаланишини мутолаа қиладилар. Дарвоқе, мана Фирдавсий нима демоқчи бўлган! Ўнг қўл жимжилоғи, ён бармоқ ва ўрта бармоқнинг букилиши – уч, кўрсаткич бармоқни букиб, бош бармоқ унинг устида юмилиши – тўқсон. Қаранг, ўнг қўл бармоқларининг тўла букилиши, яъни юмуқ – мушт ҳолатида тўқсон учни ифодалайди. Арифметика исноди бўйича, $9 \times 9 = 81$; $3 \times 4 = 12$. $81 + 12 = 93$! Ана, холос! Хўш, ҳисоб-китоб ҳам бўлди. Мантиқ қаерда? 93 сони кафт бармоқлари юмилиб, муштга айланганда ҳосил бўлади. Арабларда бу ҳолат қўли юмуқ, яъни қуруқ-хасис деган ишорани англатади.

Янаям соддалаштириш керак бўлса, Фирдавсий: "Мен кўп йиллик заҳмат тортиб, шундай шоҳга асаримни бағишласам, у менга ўз хасислигини ошкор қилди, қадрламади", демоқчи экан.

Ҳа, минг йил давомида жумбоқлигича қолиб келаётган байт сирини устоз шу тариқа кашф этган эдилар.

Бу борада таниқли шарқшунослар А.Н.Болдирев, И.С.Брагинскийлар ҳам эътироф мактубларини ёзиб, домлани қутлаганлари чин. Кенгроқ маълумот олишни истаганлар устознинг "Ўзбекистонда ижтимоий фанлар" журналининг 1974 йил 1-сониди

эълон қилинган (рус тилида) мақолаларини ўқиб билишлари мумкин. Қўшимча қилиб айтадиганимиз шуки, мазкур кашфиёт шу йилнинг ўзида ТАСС хабарида ҳам акс этади, кейин Техронда "Иттилот" газетасида форс тилида ахборот берилади. Афғонистоннинг "Хуросон" журналида (15-рақам, тўртинчи йил, 1-сон, Қобул, 1364 ҳижрий) дарий тилида ҳам нашр этилади.

Демоқчимизки, X-XI асрларда яратилган араб ва форс қўлёзма асарлари устида ишлаш нақадар мураккаб эканини эътиборга олсак, устоз Исматуллоҳ Абдуллаевнинг илм-фандаги қамровларини илғай олмаймиз. Биз бу ерда уммон томчисининг энг кичик заррасини базўр кўрсатишга уриндик, холос...

Охиратингиз обод бўлишини Ўзидан тилаб қоламиз, азиз устоз!

СУЛТОН ЖАЛОЛИДДИН КОТИБИ

Ватанимизнинг олис тарихидан ҳикоя қилувчи зарварақлар халқимизнинг бебаҳо маънавий-маданий мероси ҳисобланади. Афсуски, шўролар тузуми миллатимизнинг туб илдизларини ўрганишда бир қатор сунъий ғовлар яратди. Қадим асарларимиз тадқиқ қилинганда ҳам шартли равишда илмий ишлар олиб борилди. Яна таассуфланадиган ери шундаки, бу осори-атиқаларимиз оз нусхада, боз устига, рус тилида нашр этилди. Фикримизни далиллаш учун Қуръони карим ва ҳадиси набавиййани, Беруний, Ибн Сино асарларини, "Синдбоднома", "Тарихи Табарий", "Тарихи ибн ал-Асир" каби юзлаб бебаҳо китоблар рус тилидагина нашр этилди. Кўплаб табаррук қўлёзмалар эса ўз билимдонларини кутиб ётибди.

Истиқлолимиз туфайли қисқа вақт ичида неча асрлардан бери "сукунат" сақлаб ётган буюк алломаларимизнинг ноёб асарлари ниҳоят садо бера бошлади. Қуръони карим ва Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳадиси шарифларининг янги-янги талқинлари ўлмас она тилимизда – ўзбек тилида қайта-қайта чоп этилаётганини эслаш кифоя.

Қўлимизда Шаҳобиддин Муҳаммад ибн Аҳмад ибн Али ибн Муҳаммад ал-Мунши ан-Насавийга (XII аср) дахлдор, хоразмшоҳларнинг сўнгги султони Жалолиддин Мангуберди ҳаёти ва фаолияти ҳақидаги солнома турибди.

Ан-Насавий Хуросоннинг Насо вилоятидаги Хурандиз қалъасида дунёга келганлиги ҳақида маълумот бор. Унинг отаси замонасининг ўқимишли кишиси ва султонлар хизматидаги Мунши-девон котиби даражасида машҳур бўлган. Ан-Насавий ҳам маърифатли, сиёсий арбоб даражасига кўтарилади. Ўтмиш Шарқ тарихчилари асарларини ва шоирларини, уларнинг ғазалларини, Қуръони каримни ёд билганлиги ҳақида қимматли маълумотлар бор. У мўғуллар истилоси бошланиб, Султон Жалолиддин Ҳиндистондан қайтган (1224 йил)дан бошлаб, то ҳалок бўлгунга (1231 йил) қадар хизматида саркотиблик қилади. Ўша даврда саркотиблик салтанатда сиёсий мавқега эга эди. У кези келганда энг қалтис вазиятларда элчилик ҳам қилар эди. Султоннинг жанговар юришларида иштирок этади.

Султон Жалолиддин ҳалок бўлгандан (1231) ўн йил ўтиб, у "Ҳаётнома" тарихий асарини ёзишга киришади. Китобда шу қадар тарихий шахслар ҳақида маълумотлар кўпки, ҳар бирининг тақдири тўғрисида ажойиб лавҳалар яратади. Бинобарин, ўзи иштирок этган, кўрган воқеа-ҳодисалар талқини ўқувчида бирон-бир шубҳа уйғотмайди. Асар арабчадан рус тилига З.М.Бунёдов томонидан таржима қилиниб, Озарбайжон Фанлар Академиясининг ноширлик кенгаши томонидан чоп этишга қарор қилинган. 1973 йилда Бокуда "Султон Жалолиддин Манкбурнийнинг ҳаёти тасвири" ("Жизнеописание султана Джалал ад-Дина Манкбурни") номида нашр этилган мазкур асар ҳақида ан-Насавийнинг замондошлари, қолаверса, кўплаб Европа олимлари, рус ва ўзбек

тарихшунослари мўғуллар босқинчилиги даврида Марказий Осиёдаги ижтимоий аҳвол ҳақида кенг тасаввур берувчи ягона асар, деб эътироф этадилар.

Шаҳобиддин Муҳаммад ан-Насавийнинг мазкур китоби қадим анъаналарга кўра, Аллоҳ ва Унинг пайғамбарларига ҳамд-сано, саловотлар билан очилади. Сўнг ўз даврининг машҳур тарихчиси ибн ал-Асирнинг "Ал-Комил фиттарих" – "Мукаммал тарих" асарини ўқиб, хоразмшоҳлар тарихи баёни билан танишади. Айрим баҳсталаб ўринлар бўлишига қарамай, Султон Жалолиддин тўғрисида хотира ёзишга киришишда бош туртки бўлади. Ахир, ан-Насавий Султон Жадолиддиннинг бош котиби, элчиси мақомига кўтарилган шахс эди. Қолаверса, барча ғалаба ва мағлубиятларнинг, ҳарбий юришларининг жонли гувоҳи ҳамдир.

Асар 108 бобдан иборат. Унда мўғулларнинг келиб чиқиши, Ўрта Осиёга Чингизхоннинг бостириб келиши, Хоразмнинг сўнгги шоҳи Алоиддин Муҳаммад ва унинг ўғли Султон Жалолиддинга берилган зарбалар ўз ифодасини топади. Хоразмшоҳнинг енгилиши ва таназзулида Алоиддин Муҳаммаднинг такаббур онаси Теркен (Туркон) Хотуннинг олиб борган худбин сиёсати ҳам ишончли далиллар орқали фош этилади.

Ан-Насавий Жалолиддиннинг мўғул истилочиларига қарши олиб борган курашларини Ислом динининг бир таянчи сифатида муҳаббат билан тасвирлайди. Ўн бир йил давомида мўғулларга қарши кураш олиб борар экан, ўн тўрт марта Чингизхонга муваффақиятли зарба беради. Алоиддин Муҳаммад ва Теркен Хотун қисмати, Жалолиддин харами (оила аъзолари)нинг Синд

дарёсига чўктириб юборилиши, қайта-қайта лашкар тўплаб жанг қилиши, мамлакат тузиши, амалдорларнинг садоқатлари ва хиёнатлари тўғрисида кўплаб ҳаяжонли лавҳалар ярата олган. Асар жуда катта тарихий маълумотларни баён қилиши билан муҳим аҳамият касб этади. Ҳозирги пайтда Султон Жалолиддин тўғрисида кўплаб илмий, бадиий тадқиқотлар юзага келди. Биз ан-Насавий асари нуқтаи назаридан келиб чиқиб, юқоридаги рисоаларга муқояса қилгудек бўлсак, анчайин баҳсталаб ўринлар мавжуд экани кўзга ташланади. Чунончи, Жалолиддин оиласининг чўктирилиши, хўжандлик саркарда, баҳодир Темур Малик, қолаверса, Мангуберди дея аталиши билан боғлиқ масалаларда аниқлаш лозим бўлган муаммолар бор.

Шаҳобиддин ан-Насавий қаламига мансуб бўлган "Султон Жалолиддин Манкбурний ҳаётининг тасвири" (Сирот-ас-султон Жалолиддин Манкбурний) номли асарининг 1973 йил Бокудан чиққан нашрини З.М.Бунёдов улкан меҳнатлар эвазига араб тилидан рус тилига таржима қилган ҳамда шу китобнинг сўз бошисини, тарихий изоҳ ва кўрсаткичларини тайёрлаган.

З.М.Бунёдов ушбу асар устида олиб борган самарали изланиш маҳсулини эҳтиром билан ўзбек халқининг шонли фарзанди генерал Собир Раҳимов хотирасига бағишлаган. Юқорида таъкидлаб ўтилганидек, "Султон Жалолиддин Манкбурний ҳаётининг тасвири" Ўрта Осиё ва Кавказ мамлакатлари ҳамда уларга чегарадош бўлган ҳудудларнинг XIII аср тарихини ёритувчи деярли ягона асар, десак муболаға бўлмайди.

Бу асарда Султон Жалолиддин "Манкбурний" деб аталган. Иловада "Манкбурний" – Султон Жалолиддиннинг лақаби деб таъкидланади. Турли манба ва изланишларда унинг лақаби турлича талқин этилиб, турлича талаффуз этилса ҳам, унинг замонида ва кейинги арабий ва форсий манбаларда аниқ ҳолда "Манкбурний" деб ёзилган. Илованинг давомида шундай деб айтилади: "Ўн олтинчи асрда яшаб ижод қилган, "Жаҳон аро"нинг муаллифи Қози Аҳмад Фаффорий қуйидаги мазмунда изоҳ бериб ўтган: "Султон Жалолиддин ибн Султон Қутбиддин Муҳаммаднинг бурнида холи бор бўлиб, "Манкбурний" лақаби билан машҳур эди" (Британия музейи OR 141.98.б.). Маҳмуд Қошғарий ўзининг "Девони луғотит турк" асарида "манк" сўзининг маъноси "юздаги хол", деб изоҳлайди (III т. 359 б.). Султон Жалолиддин Ҳиндистонда зарб қилдирган тангаларда ҳам "Манкбурний" исми яққол акс этган (Edw. Thomas, The chronicles of Pathan kings of Dehli, London, 1871, 90-91).

Фаранг тарихчиси, тўрт томлик "Мўғуллар тарихи"нинг муаллифи (1852-p.p.XII-XVI_Amsterdam) томонидан Жалолиддиннинг номи Мангуберди деб ўқилиб, уни "Мангу" – Худо, "берди", яъни "У берди" деб талқин қилиниши ҳеч қандай танқидга дош бერмайди. Бу тўғрида кўринг: J.A.Boyle. Djalal al-din in EI.NE, #, 392. Исмининг талаффуз қилинишининг тўғрилиги ҳақида қаранг: The Tabrikhi Jahan Gussha of Ala ud-Din. Ata Malik-Juviani, GMS. Old. Ser. XV / 2 London, 1919, pp. 166,284-292.

Шундай қилиб, ўн бир йил давомида ўн тўрт марта Чингизхонга қарши жанглار ўтказиб, мислсиз қаҳрамонликлар кўрсатган буюк аждодимиз Султон

Жалолиддиннинг номини қандай аташимиз керак, "Мангуберди"ми ёки "Манкбурний"? Бу тўғрида тарихчи ва тилшунос олимлар нима дейишади? Балки Султоннинг чизилажак суратига ҳам хол қўйиш керакдир?

Ҳазрат Алишер Навоий "Муҳокаматул-луғатайн" асарида ўзбек тилида "катта хол"ни англатувчи "менг" сўзи борлигини эслатиб, шунингдек, Хоразмийнинг "Муҳаббатнома" асаридан қуйидаги байтни келтирадилар:

Анинг ким ол энгинда менг яратди,

Бўйи бирла сочини тенг яратди.

Яъни, унинг (гўзалнинг) қизил юзида бир хол – менг пайдо қилди, бўйини сочи билан тенг (узун) қилди...

Қолаверса, Султон Жалолиддиннинг ўзи Ҳиндистонда зарб қилдирган тангаларида ҳам "Манкбурний" исми аниқ акс эттирилгани унча-мунча мувоҳазага нуқта қўйиши керак.

Шахсий котиби Шаҳобиддин ан-Насавийнинг, қолаверса, "Жаҳоноро"нинг муаллифи Қози Аҳмад Фаффорийларнинг Султонга замондошгина эмас, ҳамкори эканини ҳам назарда тутсак, Манкбурний лақаби мантиқан эътирозга ўрин қолдирмайди.

Мана бу лавҳага ҳам эътибор беринг: "У қорачадан келган, бўйи унча баланд бўлмаган, тили ва иборалари туркий, лекин шу билан бирга форс тилида ҳам сўзлаша оларди. Унинг жасурлиги ҳақида сўз юритмоқчи бўлсак, унда мен (ан-Насавий) зикр қилган жанглари эслаш кифоя. У арслонлар ичра шер эди. Жасурликда унга тенг келадиган чавандоз йўқ эди. У ювош бўлиб, ҳеч қачон ғазабланмас ва жиддий бўлиб, ҳеч қачон сўкинмас эди... Фақат жилмайиб қўярди"... Бу чизгилар Султон хизматидаги шахснинг таъриф-тасвиридир.

УЛУҒ МУНАЖЖИМ

Можор (венгер) олими Ҳерман Вамберининг "Бухоро ёхуд Мовароуннаҳр тарихи" асарининг ўзбек тилида чоп этилиши (таржимон Саъдулла Аҳмад) ажнабий олимларнинг Ўрта Осиё халқлари тарихига оид муносабатларини белгилашда муҳим омил ҳисобланади. Асар араблар истилоси (666-714) давридан то Шайбонийхон ҳукмронлик (1500-1510) қилган вақтгача бўлган тарихий воқеаларни ўз ичига олади. Айниқса, мўғул босқинчиларининг юриши (1218-1226) ҳамда Соҳибқирон Амир Темур салтанатининг (1333-1405) вужудга келиши ва ҳарбий юришлари, сиёсати, маърифати ҳақида ҳам ишончли манбаларни баён қилади. Барча тарихий асарларга хос бўлган камчиликлардан холи бўлмасада, улуғ сайёҳ хотиралари Ватанимиз тарихини ўрганишда мўътабар асарлар қаторида туради.

...Асарда Мирзо Улуғбек подшоҳлиги даврига оид шундай битиклар бор: "Шоҳруҳ Мирзо (Темурнинг ўғли) Мовароуннаҳр тахтини тўнғич ўғли Улуғбекка топширди. Улуғбек отаси сингари аҳил киши бўлиш билангина чекланмади, балки фан ва маорифга олижанобона майл кўрсатишда ундан ҳам ўзиб кетди. Темур сулоласидан исми фарбдаги христиан дунёсида бир неча асрлар давомида ҳурмат билан ёд этилган бир зот бўлса, у ҳам Улуғбекдир. Унинг асл исми Муҳаммад Тўрғайдир. (Бошқа манбаларда Тарағой.) Буюк бобоси Амир Темур вафот этган пайтда 15 ёшда

эди. Мовароуннаҳрни бошқаришдек оғир иш топширилганда у эндигина 19 ёшга тўлган эди. Унинг хийла муддат давом этган подшоҳлиги теурийлар салтанатининг саодатли даври ҳисобланади.

...Улуғбек Птолемей (Батлимуc) тақвимини Самарқанд шаҳрига мувофиқ ишлади. Олимларнинг ёрдами билан уни тузатишга киришди. Шу тариқа юнон ҳакимининг асари турк олимининг тузатиши билан янги бир мамлакат топди" (61-62-бетлар).

Шу тариқа Вамбери Улуғбекнинг умри сўнггигача амалга оширган маданий-маърифий ишлари, илм-фан ривожига кўрсатган меҳнатларини мароқ билан тасвирлаб, бошига тушган мудҳиш фожеаларгача ишончли далиллар келтиради. Биз бу ўринда ўқувчиларга маълум бўлган воқеа-ҳужжатлар тўғрисида тўхталиб ўтирмадик.

ТЎҚНАШУВ

Адолатли подшоҳ Мирзо Улуғбек ҳақларида ҳазрат Мир Алишер Навоий шундай таъриф берадилар:

Темурхон наслидин Султон Улуғбек,
Ки олам кўрмади, султон анингдек...

Мухтасар ушбу байт у зотнинг тарихий ўрнини кўрсатиб турибди. Қарангки, гулнинг тикони ҳам бор, деганларидек, мамлакатда илм-фан камолотга етгани сари баъзи мутаассиб кишилар Мирзо Улуғбекнинг илм аҳилларига беқиёс ҳомийликларидан ғазабланиб, оддий халқ орасида бўлмағур гапларни тарқатиб ўз жоҳилликларини ошкора намойиш қилишарди. Ана шундай кишилардан бири шаҳар муҳтасиби (диний ибодатларнинг бажарилишини назорат қилувчи) Саййид Ошиқ исмли шахс эди. Мирзо замонларида халқ орасида ваъз айтмоқ билан ҳам машғул эди. Кўп номақбул сўзлар Улуғбек қулоқларига ҳам етиб келса-да, у зот "Пайғамбар алайҳиссалом зурриётлари"ни беҳад эҳтиром қилар эди.

Самарқандда бир қадар фитна-фасод ўз ҳаддидан ўтгач, Саййид Ошиқни саройга чақиртириб, ўз мулозимлари олдида Улуғбек савол қилди:

– Эй хожам! Мен ёмонроқми, Фиръавнми?

– Фиръавн, – жавоб берди Саййид.

– Сиз яхшироқми ё Мусо? – яна савол берди шоҳ.

– Мусо алайҳиссалом, – дея жавоб берди Саййид.

– Тангри таоло энг ёмон қилиб яратилган Фиръавни Мусо орқали тўғри йўлга ундаганда "Қаттиқлик билан аччиқ сўзламагил, балким юмшоқ ва чучук (ширин) тил билан гапиргин", дея буюрди, шундоқми?!

– Шундоқ...

– Шундоқ бўлса, энди сиз Мусодан яхши бўлмаганингиз ҳолда ва мен Фиръавндан ёмон бўлмаганим ҳолда нечун менга қаттиқ тил билан гапирасиз? Ҳар хил фасодлар тарқатасиз?!

Ҳақ сўз олдида Саййид Ошиқнинг тилига бирон бир сўз келмади. Балки умрига татирлик мулзам бўлиб, саройдан чиқиб кетди.

Ўқиб қолдингиз

Бу ҳақиқат Урта Осиёдаги фасодлар давлати (1773-1876) бўлган. Давлат ҳолатлари 1541 йилда қишлоқларга қаратилган асқон ҳуқуқи Фиръон, Наманган, Андижон, Хўжанд вилоятлари Қўшқўшқўш ва Янги-Йил Қўшқўшқўш қишлоқлари ўлими билан қонлининг аниқлиги билан Оқ-қўшқўш қишлоқи бўлган. Оренбург ва Оқ-қўшқўш қишлоқлари Чор Россиясининг ҳақиқат билан ҳақиқат билан қишлоқ қишлоқлари ҳақиқат билан қишлоқ қишлоқлари бўлган.

МАСОФАНИ БИЛАСИЗМИ?

Абу Тоҳирхўжа (XIX аср)нинг "Самария" тарихий асарида шундай маълумот келтирилади: "Ўзга шаҳарлар билан Самарқанд орасида бўлган олисликларни... билмак керакким, Бухорогача 28 тош, Тошкентгача 30 тош, Туркистонгача 60 тош, Балхгача ҳам 60 тош, Маккагача 860 тош, Ўтроргача 75 тош, Қашқаргача 125 тош, Хитойгача 260 тош, Чин вилоятигача 300 тош, Хоразмгача 88 тошдир. Ҳар бир тош 12 минг газ, ҳар бир газ 24 бармоқ, ҳар бир бармоқ 6 арпа донасигача ва ҳар бир арпа донаси от қуйруғи қилининг еттитачасидир".

...Ҳозирги ўлчовимизда эса бир тош саккиз чақиримга яқин масофани англатади.

ФАРҒОНА ТАРИХИ

Ибрат (1862-1937) жанобларининг ёзишларича, "Ажойиб ул-булдон" номли қадим қўлёзмадаги ривоят бўйича, Фарғонани Искандар Зулқарнайн барпо қилган экан. Тарқоқ ҳолда яшаётган деҳқонлар жаҳонгирга арз қилишиб, турган жойларини шаҳар қилиб беришини сўрашган. Искандар амри бўйича, ўзга юртлардаги ҳар хонадондан бир одам олиниб, шаҳар барпо қилинганмиш. Шу тариқа "ҳархона" деган ном олибди. Давр ўтиши билан ҳархона пархона, парғона деган ном олиб, кейинчалик Фарғона машҳур бўлган экан. Қуйидаги тарихий лавҳалар ҳам маърифатпарвар Ибрат ҳазратларининг "Фарғона тарихи" асарларидан олинди.

Қўқон хонлиги

Бу хонлик Ўрта Осиёдаги феодал давлат (1709-1876) бўлган. Давлат чегаралари 1841 йилги маълумотга қараганда, асосан ҳозирги Фарғона, Наманган, Андижон, Хўжанд вилоятлари, Қирғизистон ва Жанубий Қозоғистон сарҳадларини ўз ичига олган. Хонликнинг энг шимолий қисмида Оқ мачит қалъаси бўлган. Оренбург ва Омск шаҳарлари Чор Россиясининг хонлик билан чегарадош вилоят марказлари ҳисобланган. Хонлик пойтахти Қўқон шаҳри бўлган.

Хон қаерда уйланган?

1842 йилда Шералихон Қўқонга хон бўлади. Мусулмонқул исмли қипчоқ мингбошликка тайинланади. 1845 йилда Ўшда ғалаён кўтарилади. Мусулмонқул қўшини билан отланиб, ғалаённи бостиради. Бу орада Шералихон ўлдирилиб, ўрнига Муродхон хон бўлади. Ана шундай вазиятда Мусулмонқул шаҳзода Худоёрхонни олиб Наманганга келади. Бу ерда катта тўй-томошалар билан ўзининг 12 ёшли қизини Худоёрхонга никоҳлаб беради. Сўнгра Қўқонга қайтиб, Муродхонни ўлдиртириб юборади ва ўрнига болакуёви – Худоёрхонни хон қилиб кўтаради. Хоннинг қайнотаси бўлган Мусулмонқул бутун давлат ишини куёвининг ёшлигидан фойдаланиб, ўз қўлига олади. Шу тариқа Мусулмонқул истибдоди бошланади...

Малик уш-шуаро

Амир Умархон (1787-1822) салтанати даврида илм-маърифат ривож топган. Унинг замонида Қўқон адабий ҳаракати ўзининг юқори чўққисига чиққан. Хон бир шуаролар мажлисида ёш шоир Фазлий (вафоти тах. 1835 йил) Намангонийдан маҳрамлари шаънига бир сўз айтишни (шър) буюради. Фазлий бир лаҳзада бадиҳа усулида қуйидаги рубоийни айтади:

*Тилим гўё бараҳна Зулфиқори наъти Аҳмаддур,
Кесарга риштаи ботилни Сайфиддин мушаддадур.
Утушса муниси Содиқ ҳама козиб бўлар барҳам,
Ҳама олам умид эткучи яхши Қулмуҳаммаддур.*

Тўртликда зикр этилган номлар хоннинг маҳрамлари эди. Шояд завқланган Умархон устида кийиб турган беш юз тиллолик пўстинини Мавлоно Фазлийга кийдириб, бошидан бир табоқ зар сочади, 100 тилло ҳадя қилади. Дарвоқе, Мавлоно Фазлий кейинчалик Малик уш-шуаро унвони билан сарафроз этилган. У зотдан девон ва "Мажмуат уш-шуаро" тазкираси бизгача етиб келган.

Дарвоқе,

Манам Фазлийи номвор дарзамон,

Низомийи асри худам дар сухан.

Ба гуфтор дорам зи Жомий нишон,

Ба ашъори туркий Навоий баён.

Яъни, мен замонасининг номдор Фазлийсиман, сўзда асрим Низомийси, форсчада Жомийдек шоир, туркий ашъорда Навоийдекман, дея фахрланган улуг юртдошимизнинг ҳаёти ва ижодий мероси ҳамон чуқур, ҳалол тадқиқотга муҳтож.

Қасос

Қўқон хонлиги Россияга тобе бўлгач (1876), Худоёрхон тахтни ташлаб, ҳаж зиёратига отланганди. Ҳаж амалларини тўла адо этиб, ҳарамдан чиққан пайтда бир киши уни чойга таклиф қилади. Худоёрхон зиммасидаги фарзни соғ-саломат адо этганининг шукронасини қилиб турган пайтда бир киши писиб келиб, муштдек тош билан оғзига уриб, тишларини синдиради. Ургувчи киши тўрақўрғонлик Солиҳ саркор деган кишининг Ортуғ исмли ўғли экан. Уни тутиб, "Нега ўз хонингни урдинг?" деб сўроқ қилганларида у: "Мен хоннинг Намангандаги саркори эдим. Таноб ҳақини тўла

йиғиб берсам ҳам, хазинага хиёнат қилгансан, деб мени ҳовли-харамамдан ноҳақ жудо қилган эди. Тирик эканман, бу кишидан қасос олмай қўймайман, деб қасам ичган эдим. Излаб борсам, у ҳажга йўл олган экан. Мен ҳам таъқибни давом эттириб, шу ердан топдим. Қасамимга вафо қилиб, ўч олдим. Энди нима қилсангизлар, ихтиёр сизларда", дебди.

Уни тўрт йил муддатга ҳибс қилмоққа ҳукм чиқарилганда Худоёрхон собиқ саркорини ҳимоя қилиб, авф этишларини сўраб, озод қилдирган экан. Хон: "Менинг номимдан халққа зулм қилган ҳокимлардан беҳабар бўлганимнинг жазоси шу бўлади", деган экан.

ТАҚДИРНИНГ ҚАЛТИС ҶИНАСЛАРИ

Маълумки, 1507 йилда Хирот Шайбонийхон томонидан буткул ишғол этилган. Замонасининг етук адиби ва шоири, тарихчи Зайниддин ибн Абдужалил Восифий (1485-1566)нинг "Бадоеъул-вақоеъ" ("Нодир воқеалар") асарида XV-XVI аср воқеалари хотиранамо тарзида талқин этилади. Улардан бири шуки, Амир Шоҳвали исмли киши Султон Ҳусайн Мирзо саройининг эътиборли кишиларидан бири эди. Айни вақтда подшоҳнинг суюкли хотини Ҳадичабегимнинг кўкалдоши (эмикдоши) эди. Шу инсон Шайбонийхон талотуми бошлангач, Зайниддин Восифий этагига маҳкам ёпишиб, аҳли аёли ва хазиналарини муҳофаза қилишда кўмак беришини сўрайди.

"Бадоеъул-вақоеъ"да ёзилишича, хазинада ўнта сандиқ турган экан. Беш сандиқ тангага, иккиси ашрафий (тилла танга)га, бири пичоғу ханжар, шамширларга, иккитаси лаълу забаржад, ёқут, зумрад ва марваридларга тўла эди. Амир Шоҳвали ва аҳли харамларини қариндош-уруғ ёки таниш-билишлариникига жойлаб бўлмасди. Шайбонийхон навкарлари изғиб юрган бу шаҳарда ҳамма ўзини олиб қочарди. Восифий Шоҳвалининг мол-мулки ва харамини ишончли бир биродариникига яширишга муваффақ бўлади. Бу орада Шайбонийхонга қарши урушолмаган шаҳзодалар пароканда бўлиб, барча хотин, бола-чақаларини ташлаб қочишади. Ёки шоҳ ва шаҳзодалар харам

ва мол-мулки Шайбонийхон қўлига тушади. Музаффар Ҳусайн Мирзо (Ҳадичабегимнинг ўғли)нинг суюкли хотини Қоракўзбегим ҳам асир олинади ва Шайбонийхонга никоҳ қилинади. Дахлсизлиги таъминланган бегим хонадонида ҳам кўз кўриб, қулоқ эшитмаган бойлик бор эди. Бегим Шоҳвалининг қариндоши эди. Барча бойликлар тадбир билан яширилса-да, фурсат етган дамда сир фош бўлди. Шоҳвалидан зулм тотган канизак Шайбонийхон аскарларига арз қилади. Оқибатда Шоҳвали ҳибс қилиниб, бойликларини қаерга яширганини сўрашади. Жони кўзига кўринган бу зот: "Сизлар Восифийни топингизлар, бойликнинг қаерда эканини мен билмайман", дейди. Навкарлар қўлига тушиш ўлим билан баробар эди. Восифий зудлик билан яшириниб, омон қолади. Ҳадичабегим, Амир Шоҳвали ва кўплаб давра давра суриб, мол-мулк йиққан зотлар азоб-уқубатда ҳалок этиладилар.

Восифий 1532 йилдан бошлаб Тошкентда яшайди ва 1566 йилда шу ерда вафот этган.

ЯХШИЛИКНИ КУТИБ ЯШАЙМИЗМИ?

Маънавият инсондаги икки хислат – яхши ва ёмон ахлоқида намоён бўлади. Одамзот пайдо бўлибдики, мана шу икки туйғу ўртасида кураш давом этади. Энг муҳими, барча динлар-у китоблар, санъат асори-атиқалари инсониятни яхшиликка ундаб, ёмонликдан нафратланишга, сақланишга чорлайди.

Одамийлик яхши фазилатларнинг шаклланиши билан камолотга етади. Аксинча, ёмонлик барча олижаноб ниятларга путур етказди, зулмининг куч олишига замин ҳозирлайди. Бу ҳақда қадим шарқимизнинг буюк алломалари биз учун керагича дастур қолдирганлар. Бу муқаддас маънавий мерос, ҳамма-ҳаммамизга тегишли ва уни кўз қорачиғидай, имкон қадар авайлаш, тарғиб қилишга бурчлидирмиз.

Ўзбек мумтоз адабиётимизнинг барча салафлари Қуръони карим ва ҳадиси шариф талқинлари, барча диний асотирлар руҳиятидан келиб чиқиб, ўлмас асарлар ёзиб қолдирганлар. Фикримизни далиллаш учун улуғ шоир Алишер Навоий ҳазратларининг бир байтлари мисолида ўқувчиларимизни мувоҳасага жалб қиламиз. Ҳазрат Навоий марҳамат қиладиларки, касофат феълли кишиларни тарбиялайман, деб ранжу меҳнат чекма. Асли ёмон ахлоқни озуқ деб билганлардан мақсадинг ҳосилини асло ололмассан. Гарчанд, меҳнат қиларсан (яъни, тарбиялашга), ҳаракатларинг зое, бефойдадир.

Энди мана бу шоҳ сатрларга эътибор беринг:

*Гар хутук бирла кучукни қилсанки қанча тарбият,
Ит бўлур даги эшак, бўлмаслар асло одамий...*

Бир қарашда ҳамма нарса равшан: хутук ва кучукни одам қиламан, деб ҳарчанд тарбия қилганинг билан асло ўзгармайди. Магар ўзгаради – улғайгач, бири ит, бири эшак бўлади.

Улуғ шоирнинг буюк хассослиги шундаки, "хутук" ва "кучук" сўзлари қайси имлода ёзилса ҳам, шакли ва маъноси ўзгармайди. Қайси томондан ўқилса ҳам, маъно – нисбат бир ҳолда англашилади, ўнгидан ўқисангиз ҳам, чапидан ўқисангиз ҳам, моҳияти ўзгармайди. Шоирнинг қатъий фикрига яна бир бор изоҳ берсак, юқоридаги махлуқлар шу даражадаки, сен (яъни, инсон) ўз чеккан риёзатинг билан фақат надоматга етишасан, холос. Яна бир танбеҳ шуки, оқибати яхшиликка олиб бормайдиган меҳнатдан ўзингни тий, умрингни зое қилма, дейилади.

Яхшиликка эса ҳамиша куч-қувват бериш, қанот бахш этмоқ одамийликнинг белгисидир. Яхшиликнинг энг кичик адноси (миқдори) одамлар юрадиган йўлдан бир тош ёки чўпни олиб ташлашдир. Гоҳо давраларда кимнингдир "Фалончига яхшилиқ қилган эдим, билмади. Лоақал, раҳмат дейишга ярамади", деган хитоб-шикоятларини эшитиб қоламиз. Халқимизда "Яхшилиқ қил, ажрини кутмай, ариққа от, балиқ билар, балиқ билмаса, Холиқ билар", деган ҳикмат бор.

Чиндан ҳам нега энди биз бир биродаримизга хайрли кўмак бериб, ундан жавоб кутишимиз керак? Ахир, яхшилиқ дилдан адо этиладиган бурч эмасми? Биздан наф кўрган шахсдан оқибат кутишимиз таъмагирликка олиб бормаяптими?

Айтишларича, ҳар қандай қилинган хайр-эҳсонни миннат қилиш ундан келажак савобни хайфга чиқарар экан.

Шубҳасиз, яхшиликка хайрли мукофот, ёмонликка жазо муқаррар. Жазо эса – ибратдир.

Мирзо Бобур айтганларидек:

Яхши киши ёмонлик кўрмагай ҳаргиз,

Ким ёмон эрса, жазо тортқусидир...

Пайғамбар алайҳиссаломдан бир киши сўрадики: "Ё Расулуллоҳ, мен кимга яхшилик қилай?" У зот уч бора "Онангга, онангга, онангга ва отангга", дея марҳамат қилдилар. Кўринадики, ҳар бир инсон яхшиликни аввало ўз яқинларига, сўнг ўзгаларга қилиши керак. Муҳтож киши ҳеч қачон ўзга бир муҳтож кишининг ҳолатини адо этолмайди. Аммо ўз яхшиликларини фараз ниятлари билан ниқоблаб, одамлар қалбини вайрон қилувчилар ҳам йўқ эмас. Улар бир сўз билан қаллоб дейилади. Қаллоблар ҳамият, номус, мардлик тушунчаларидан жуда олисда, бегона ҳолда яшайдилар.

Қариндош-уруғларингизга совға-салом билан яхшилик қилиб, яқинликни мустаҳкамланг, дейилади яна бир муборақ ҳадисда. Меҳр-оқибат ришталари чиндан ҳам яхшилик эвазига сақлаб қолинади. Молиявий яхшилик қилиш қўлидан келмаган кишиларга чиройли хулқ ва самимият, бир оғиз илиқ сўз билан ўз хайрихоҳлигини изҳор қилиш буюрилади.

Савоб сўзининг луғавий маъносида ҳам беминнат қилинадиган яхшиликнинг самараси ётади. Бинобарин, биз яхшилик қилиб яшашни эзгу одат қила олсак, бошқаларни ҳам шундай фазилат эгаси бўлишига эргаштира олсак – икки дунё саодатига мушарраф бўламиз. Яъни, Аллоҳ ва Унинг расули ризолигига эришамиз. Барчамизни ана шундай эзгуликларга етказмоғини Яратгандан тилаб қоламиз.

ҲАЁТДАН ОЛМАСАК ТАЪЛИМ...

Қадим миллий қадриятларимиз ва урф-одатларимиздан бири икки ёшнинг никоҳ тўйидир. Бу ҳақда ёзилмаган ривоят, рисола, мақола қолмади, десак ёлғончи бўлмаймиз. Ҳатто радио, телевидение орқали берилаётган эшиттириш ва кўрсатувларда ҳам бу мавзуга такрор-такрор мурожаат қилишга тўғри келмоқда. Маҳаллаларда тўй ва бошқа маросимларни ўтказиш ҳамда назорат қилиш ҳайъатлари тузилган. Яна шуни алоҳида таъкидлаш лозимки, тўй ва бошқа урф-одатларимизга тааллуқли маросимларни ўтказишда юксак ахлоқ-одобга, жамоатчиликни ҳурмат қилишга, ҳеч қандай дабдабавозликка йўл қўймасликка чорловчи Президент Фармони ҳам чиқарилган. Ўзбек миллий қадриятларини том маънода ҳимоя қилувчи бу Фармон асосида ҳаракат дастурига ҳам эгамиз.

Таассуфки, янги оила қуришга қадам ташлаётганларнинг ҳаёти кўп ҳолларда ўткир ижтимоий муаммо бўлиб қолмоқда...

Оилавий келишмовчиликни кўп ҳолларда ота-оналаримизнинг ўз "орзу-ҳавас"лари борасида шошма-шошарликларидан изламоқ керак. Қўлида бирор ҳунари ёки иш жойининг тайини йўқ "куёв"лар, айтилиб вақтда рўзғордаги энг оддий бурчларини уддалай олмаётган "келин"лар "деди-деди" номи билан аталувчи фисқу маломатларга дучор бўлмоқдалар. Охир-оқибат ажралиш, ҳайдалиш куйини эшитишга "иштиёқманд"лар кўпайиб

бормоқда. Уларни "битим"га келтириш учун қанча-қанча жамоатчилик вакиллари овораю сарсон. Уч-тўрт нафардан ўғил-қизли бўлишганда "характерлар тўғри келмай қолган"лигини қандай изоҳлаш керак?

Ёш келин-куёвлар можароси кўп ҳолларда ўртача, ночор оилаларда содир бўлмоқда, деган қарашларга мутлақо қўшилиб бўлмайди. Аксинча, ўзига тўқ хонадонларда келин ёки куёв билан муросасизлик "жанг"лари учраб турибди. Кечагина заррин саруполарда ҳамманинг кўзини қувонтирган, ҳаваслантирган бахтиёр келин-куёвларга бугун нима бўлдийкин? Хўш, бунинг сабаблари қаерда?

Дастлабки хато қуда бўлувчилар бир-бирлари тўғрисида етарли "ахборот"га эга бўлмаганидир. Қолаверса, тўй ва ундан кейинги "қилди-қилмади", "берди-бермади"ларнинг қайнаши янги қариндошчилик ришталарини таранг вазиятга келтирмоқда. Латтапарастлик, молпарастлик оила заволи экани унутиб қўйилмоқда. Юқорида таъкидлаганимиздек, куёв отасининг эркаси, иш-ҳунарсиз бўлса, улфатпараст бўлса, бунинг устига ичувчи ва гиёҳванд бўлса, оилада одоб-ахлоқ, диний-маърифий тарбия шаклланмаган бўлса, бу хонадонда келинга кун йўқ, унинг турмуши бузилмай сақланиб қолиши учун барча саъй-ҳаракатлар бир пул. Боз устига, қайноналик мақомини тўла ижро этишга киришган оналаримиз ҳам тотувликка дарз соладилар. Ўйлаб кўринг, ўн саккиз йил ота-онаси бағрида вояга етган қизнинг илк бор қадам қўйиб кирган хонадонда ўзини дарҳол тута олиши осон кечадами? Келинни ўзига қизи даражасида "илитиб, боғлаб" олиш қайнонанинг қўлида. Чунки оилада унинг мустаҳкам ўрни бор.

Жамнатчилик вакилларига ҳам баъзи
эътирозларимиз йўқ эмас. Бу айнан қиз-йигитни
никоҳлаш билан боғлиқ. Никоҳни қайд қилиш
бўлимларида ҳамма нарса рисоладагидек:
ёшларнинг ариза бериши, никоҳ шартномаси,
тиббий кўрик, никоҳ гувоҳномасини топшириш,
суратларга тушиш, зиёратгоҳларга гулдасталар
қўйиш ва ҳоказо шунча расмий ҳужжатлар
тайёрланишига қарамай, тўй тантаналарида юракни
ҳаяжонга солувчи дуои-тилаклар, ўтли алёрлар
изҳор этилишига қарамай, барибир нохуш,
эътирозга сабаб бўлувчи ҳодисалар учраб турибди.
Назаримизда, никоҳ маросимларида энг таъсирчан
воситаларни қўллашга тўғри келяпти. Чунончи,
келин-куёвларга ичкиликбозлик, кашандалик,
ғиёҳвандликдан қийналиб, ўлар ҳолатга
етганларнинг тирик башарасини намойиш қилиш
керак. Бир-икки фарзандли бўлиб, уларни тирик
етим қилиб ажрашганларнинг, оталик, оналик
ҳуқуқларидан маҳрум қилинганларнинг турмуш
тарзидан "бахтиёр жуфтлик"ларни хабардор қилиш
ва "таништириш" керакка ўхшайди.

Афтидан, келин-куёвларни расмий "болалар
уйи"га ҳам "экскурсия" қилдириш ўз таъсирини
сездирса керак. Ушбу сатрларни ўқиётган китобхон,
эҳтимол, бизнинг устимиздан кулишга, мазах
қилишга тайёр тургандир. Аммо сиздан узр сўраган
ҳолда ўз даъволаримизни ҳукмингизга
ташламоқчимиз.

"Болалар уйи"да бўлганмисиз? Уларнинг
таржимаи ҳолларини мушфиқ мураббиялар оғзидан
эшитганмисиз? Фарзандини тирик етим қилиб бу
ерга ташлаб кетган, ота-она шарафини еру тупроқ

қилганларни танийсизми? "Ҳароратли муҳаббат" ҳосили бўлган бу норасталарга қандай айб қўяйлик, кимга қўяйлик?! Ичкиликбозлик, гиёҳвандлик оқибатида дунёга келган майиб-мажруҳ чақалоқларга ҳеч назарингиз тушганми?!

Ҳаёт ўйин-кулги, ишрат, кайф-сафодан иборат эмаслигини юқоридаги фожеалар асосида, ҳеч бўлмаганда видео-тасмалар орқали келин-куёвга кўрсатиб қўйилса, "зиёрат" ўрнига тушгандек бўлса керак... Бу оғир, аммо аччиқ ҳақиқатлардан юз ўгириб ҳам бўлмайди-да!

Икки оғиз "сўратиш" маросими ҳақида. Сир эмаски, барча миллат ва динда икки ёшни масъул, ваколатли гувоҳлар иштирокида очик-ошкор никоҳлашдек муқаддас урф-одат бор. Мусулмончиликда шаръий эр-хотинлик аҳд-никоҳ билан барпо бўлади. Кўп ҳолларда никоҳ хутбасини ўқиғувчи имом-домламиз мана шундай маросимнинг шарт-шароитларини тўла тушунтириб берса, мақсадга мувофиқ бўларди. Афсуски, кўп ҳолларда "Фалончи қизлари, фалончи ўғилларини ўзингизга танмахрамликка қабул қилдингизми?" деб қайта-қайта сўрашдан нарига ўтилмаяпти. Никоҳ ва унинг фазилати, никоҳланувчиларнинг бир-биридаги ҳақ ва бурч даражалари, маҳрнинг аҳамияти, ҳалол-ҳаромнинг маъноси, талоқ масалалари ва унинг шартлари тушунтирилса, айни муддао бўларди.

Уламоларимиз бизни авф этишсин. Айтмасак бўлмайди. Талоқ масъулиятини тўла англаб етмаган ёш эр-хотинлар ҳазилакамига шу биргина ибора билан ботирланиб, ажрашиб кетишаётгани сир эмас. Бизнингча, юқоридаги масалаларни қамраб олувчи мухтасар бир рисола нашр қилиш керакка ўхшайди.

Никоҳланувчиларнинг ҳар бирига ана шу рисола – китобча тақдим этилса, мақсадга мувофиқ бўларди. Ташвишланишга ҳожат йўқ, тўй учун, санъаткор ва видеочилар, киракашлар ва бошқалар учун кетаётган сарф-харажатлар орасида оила мустаҳкамлиги ва бахт-саодатга элтувчи бир китобни сотиб олишда малолат эмас, улкан манфаат ва маърифат бор.

ҚАТЪИЯТ САРДОРИ

Биз ишни қандай ташкил қилишни биламизми? Нимадан бошламоқ керак? Муваффақиятнинг асоси фақат ҳаракатга боғлиқми? Шахс ва жамият камолоти ва фаровонлик омиллари қайси ҳолларда тараққиёт ва ғалаба оstonасига етиб келади? Шу каби беҳисоб саволларга нақд ва лўнда жавоб йўқ. Аммо инсоний фаолият мавжуд экан, унда бир қадар намуна олишга арзийдиган тажриба ва ҳатто хатолар кўзга ташланади. Бугунги кунда ишлаб чиқаришда, қўл меҳнатида қандай енгилликларга, унумдорликка, сифатга эришган бўлсак, кўп асрлик иш тажрибаларимизнинг самараси, деб англамоқ лозим.

Халқимизда "Ишламаган киши хато қилмайди", деган ҳақли нақл бор. Мантиқан олганда, фаолиятсизлик шахснинг журъат ва номусини нақадар тубанлаштириб юборади. Хатолардан чўчиш журъат ва ташаббуснинг қотилидир. Аввалги янглишув-хатолар келажақдаги ютуқнинг пойдеворидир. Агар шахс хатосидан оқилона хулоса чиқара олсагина, ютуқни таъмин этади. Аксинча эса...

Америкалик марҳум руҳшунос олим ва адиб Дейл Карнегининг йирик ишбилармонлар, давлат арбоблари, жаҳоншумул кашфиёт эгалари ҳаётидан ўзган кўплаб ибратли лавҳалари, ҳикматли сўзлари бугун ҳам инсоният маънавий-руҳий оламига бир илиқлик бахш этади. Улар орасида меҳрибонлик

билан изҳор қилинган огоҳлантиришдан тортиб, беаёв танқид тифига санчилган аччиқ иборагача мавжуд. Чунончи, Лорд Честерфилд ўз ўғлига шундай насиҳат қилади: "Қўлингдан келса, сен бошқалардан кўра ақллироқ бўлишга ҳаракат қил. Аммо сен бошқалардан ўзингни ақлли эканлигингга ишонтиришга ҳаракат қилма". Бу гап ақл-идрокли бўлишгина эмас, сабр-тоқатли, хушфеълли ва камтар бўлиш лозимлигини барча "ўғиллар"га уқтиради. Лорд Честерфилд давом этади: "Ҳар бир аҳмоқ ўз хатосини оқлаши ва ёқлаши мумкин, уларнинг кўпчилиги шундай "фазилат" эгасидирлар. Аслида эса ўз айбини тан олиш инсонни ўз атрофидагилардан юксалтиради, унда олижаноблик туйғулари жўш уради, қалби қувончга тўлади. Камтар, камсуқум бўлиш лозим. Ахир, сиз ҳам, мен ҳам жуда мартабали улуғ шахслар эмасмиз. Асрлар ўтади — сиз ҳам, мен ҳам — ҳаммамиз унутиламиз. Ҳаёт қисқа, умримизда бу ҳаётда қўлга киритган майда-чуйда ютуқларимизни дуч келган кишининг пешонасига тақиллатавермасдан, уларнинг бошини оғритиб, меъдасига тегавермасдан фаолроқ бўлайлик. Вақт эса ғанимат. Сиз ҳақингизда ўзингиз эмас, яхшиси, ўзгалар гапиргани маъқулроқдир".

Кайфият сиз қандай фикр юритаётганингиз билан боғлиқ. Жаноб Норман Пил ўз рисоласида бу жумлани шундай шарҳлайди: мия толиқса, бадан, асаблар, мускуллар ҳам ўша толиқишга "асир" тушиб, чарчоқни зўриқтиради. Борди-ю, мия аниқ фаолият (иш) билан банд бўлса, чарчоқнигина эмас, ҳатто вақт ўтганини ҳам "сезмай" ишлайверади. Кайфият кўп жиҳатдан руҳий ҳолатимизга, руҳий

ҳолатимиз эса калламиз нима билан банд-тўлдирилганлигига боғлиқ, кўпчилик ҳеч нарсага қизиқмасликлари оқибатида ўзларида лоқайдликни "тарбия"лаб, кун бўйи эзилиб меҳнат қилган кишидан баттар чарчоқни ҳис этадилар. Улар унча-мунча воқеа-ҳодисага "миқ" этишмайди, ҳеч нарса ҳаяжонлантирмайди. Ҳамма нарсага бефарқ қарашади. Бундайлар бемаъни иш ва ўй-хаёллар билан ўзларини ҳолдан тойдирадилар ва ҳатто касал бўлиб қоладилар.

Ҳорғинликдан қутулишнинг бирдан-бир йўли бекорчиликни зудлик билан тарк этинг. Ўз иқтидорингизга, куч-қувватингизга муносиб меҳнат, машғулот билан шуғулланишга ҳаракат қилинг. Аста-секинлик билан жадалликка интилинг. Ақл-идрок бекорчиликдан "зерикар" экан, фаолиятингизда асло унум бўлмайди. Зарур бўлса, ўзингизни мажбур қилиб ҳам "ишлатинг". Ширин орзуларга ширин хаёллар билан эмас, фидойилик даражасидаги меҳнат билан эришилади. Бунинг учун қалбда аниқ, шубҳалардан ҳоли Мақсад ва Ишонч машъалдай порлаб турмоғи лозим. Жасорат ва ирода ишончнинг синалган қулидир. Ишонч сусайган ҳар қандай жасоратнинг қиймати икки пулга арзимади!

Кайфиятсиз ёки ҳаяжонли ҳолатларда жиддий қарорлар қабул қилишдан ўзингизни тийинг. Ахир, "Шошилганда лаббай топилмас", дейдилар-ку! Зўриқиш туфайли инсон диққат-эътиборини бир нуқтага йиға олмайди. Ўзингизни мажбурлаб қарор қабул қилишга ошиқманг. Рўй берган ҳолат сабабларини, ҳужжатларни ақл тарозисига солиш учун ўзингизни босиб, совуққонлик билан таҳлил

қилинг. Ўжарлик, шошма-шошарлик билан қабул қилинган қарор аввалгисидан ҳам беш баттар оғирлаштириб юбориши мумкинлигини асло унутманг. Ўзингизни қанчалар эркин тутишга, вазминликка интилангиз, шу қадар фикрларингиз тиниқлашиб, ойдинлашиб боради ва сиз порлоқ ечимга етиб келасиз. Авраам Линколин ҳеч қачон умидсизликка тушмасликка даъват қилади: "Агар сиз юз фоиз мағлубиятга учраган тақдирингизда ҳам олға интилишни, курашни тўхтатманг".

ОМОНАТ

Яқинда мактабдош танишим билан учрашиб қолдим. Илгари ўрта мактаблар марказлашган бўлиб, қишлоқда саккизинчи синфни битиргач, ўқишни давом эттиргани "марказ"га қатнардик. Ана шу ерда танишгандик. Дўстим шаҳар мактабларидан бирида ўқитувчилик қилаётган экан. Бир пиёла чой устида у ёқ-бу ёқдан гаплашдик. Суҳбатимиз иймон-этиқод, омонат масалаларига етганда дўстим ўз бошидан ўтган қуйидаги воқеани сўзлаб берди. Қоидага кўра, исмларини ўзгартирдик.

"Қўшнилар билан аҳил яшаймиз. Иссиқ-совуғимизда доим камарбаста бўламиз. Фақат бир нарса ҳозиргача мени қийнаб келмоқда. Ҳовлимиз қаршисида бир қўшним яшайди. У туман, вилоят миқёсида қурилиш муҳандиси, раҳбар сифатида ишлаб келган. Шу қўшним ҳовлисида катта қурилиш олиб бормоқда эди. Йил бўйи уйдан уста аримас эди.

Бир кун кечки пайт ишдан келсам, хотиним қўшнимиз йигирма дона фанер – ДСПни бир ҳафта ичида олиб берамиз, деб олиб чиқиб кетганини айтди. Ўзимиз ҳам ой охирларида уста ёллаб, икки уй, бир дахлизни фанер қиламиз, деган ниятда 30 дона ДСП олиб келгандим. Майли, дедим-у, бироқ оғриндим. Аммо ҳеч кимга билдирмадим. Сабаби – нима бўлганда ҳам хотиним аввало менинг фикримни, розилигимни олиши керак эди. Қолаверса, қўшним ҳам ёш бола эмасди. Хонадон

бошлиғининг ҳурмати́ни сақлаши лозим эди. Орадан бир ой ўтди ҳамки, омонат қайтарилмади. Мен қисқа таътилда уста ёлламоқчи эдим. Ўзимдан ўзим асабийлаша бошладим. Ахир, ўзимда бор нарсага бошқалар айби билан муҳтож бўлиб ўтиришим алам қиларди.

Умримда қирқ йил рўзғор қилган хотинимни сенсирамаган одам ўшқириб бердим.

– Қилар ишни қилиб қўйиб ўтираверасанми?! Тур, чиқ! Фанер керак бўлиб қолибди, уйга уринарканмиз, деб айт, – дедим. Хотин бечора хижолатдан қўшникига йўл олди. Анча ҳаяллаб қолди. Бир вақт баттарроқ хижолат ва қўрқув аралаш қайтиб чиқиб, зўрға гапирди:

– Дадаси, кечиринг. Сал ҳаяли бормиш. Паступления бўлмаётганмиш. Келиши билан йигирма бешта қилиб қайтарар эмиш.

Жаҳлим чиқиб кетди:

– Паступлениянг нимаси?! Ахир, мен уни бозордан нақд пулга олганман. Бозордан олиб берса ҳам бўлади-ку?! Фойдаси ўзига буюрсин!

– Уйда Суюмахондан (қўшнимнинг хотини) бошқа ҳеч ким йўқ экан. Эри ишдан келса, айтаркан.

Қисқаси, орадан бир ярим йил ўтди. Уйни битириш ва келин олиш қолиб кетди. Кунда бўлмаса ҳам, ора-сира қўшним билан кўришиб турамиз. Ниҳоят сабрим тугаб, бетма-бет гаплашишга мажбур бўлдим. Аммо унинг жавобидан ҳангу манг бўлдим.

– Аҳмаджон ака, қачон сиздан фанер олган эканман? Нечта? – деди кўзларини лўқ қилиб.

Очиғини айтсам, сиркам сув кўтармайди. Табиатан инжиқман. Оилам, фарзандларим бу

феълимни яхши билишади. Обиднинг (қўшним) гапи қандай таъсир қилганини ўзингиз топиб олаверинг.

— Келиндан сўрасанг бўларди нечталигини! — дедим-у кириб кетдим. Уйда ҳеч кимга ҳеч нима демадим. "Садқаи сар, кечдим!" дедим ўзимча. "Сен шунга муҳтож бўлсанг, менга Худо берсин!"

...Қурбон ҳайити арафасида қўшнимнинг ҳаж зиёратига отланаётганини эшитиб қолдим. Ҳамма қатори бир четда туриб, уни муборақбод этиб кузатарканман, кўнглимдан нималар кечганини айтишим шарт эмасдир. Эсон-омон улар ҳаж фарзини адо этиб келишди. Унгача кўчаю хонадонлар, дарвозалар қаср суратини олди. Ҳар томонга гиламлар осилган ва солинган. Қимматбаҳо ором курсилар...

Эшитишимга қараганда, бир қўчқор ва новвос сўйилибди. Бир ҳафта келди-кетди давом этиб турди. Мен бу гапларни ҳасад қилиб ва айни вақтда ҳавас ҳам қилиб айтаётганим йўқ. Ҳар бандага ҳам Аллоҳнинг бешинчи фарзини адо этмоқ насибу мушарраф бўлсин. Бироқ... Мен "бироқ" деганимда кўнглингизга бошқа гап келган бўлиши мумкин. Бироқ...

Бир куни камина уламолар мажлисида бўлиб қолдим. Бу издиҳомда гап ҳалоллик ва омонат ҳақ тўғрисида кетди. Мен тортина-тортина савол бердим: "Агар қўшнингиз сиздан қарзга нарса олсаю, вақтида қайтармаса, рози бўлиб кечиб юборса бўладими, йўқми?" Бир пирмонанд киши айтдиларки: "Қарз ҳақи то қиёматгача сақланади. Агар ҳақдор қарздан кечса, икки олам саодатини топади. Фақат бу ерда қарздан кечишнинг ҳам ўз

талаб-рисоласи бор. Масалан, қарздор киши ўта ночор. Сизни ризо қилишга қурбилари етмаяпти. Шу киши ўз ҳақдорига арз ва кечирим сўраб, аҳволини маълум қилиши шарт. Шундагина сиз қарздан воз кечиб, "Аллоҳ йўлига ёки закот ҳисобига", деб эълон қилсангиз, охиратнинг савобли ажрига етасиз. Бу ҳақда муқаддас китобларимизда илоҳий йўриқ ва суннатлар мавжуд. Борди-ю, қарздор ҳеч бир узрсиз муддатини ўтказиб юрса, бу ваъдага хилоф иш ҳисобланади. Ваъдага хилофлик хиёнат билан баробар. Хиёнатчи эса шариатимизда мунофиқдир. Мўмин киши ўз сўзида туради.

Омонат, қарз қолдирмоқ ёки бермоқнинг ҳам ўз шартлари мавжуд. Камида икки гувоҳ, тилхат бўлиши, муддатлар белгиланиши лозим. Фойда учун (судхўрлик) бериш ҳам шариатимизда ҳаром ва катта гуноҳлардан ҳисобланади. Сиздан омонатни шарт билан олган бадавлат киши аҳдида турмаса, алдаса, юз бор адо этган ҳажи, юз йиллик ибодати бўлса-да, ҳабата, яъни ботил бўлади. Ўз омонатингизга ўзингизда зарурият бўла туриб ўзгага бериш эса риё, мақтанчоқлик ва такаббурликка яқин амалдир. Ўзингиз муҳтож бўла туриб бойга берган қарзингиздан хоҳ ошкора, хоҳ пинҳона ризо бўлишингиз сизга савоб эмас, гуноҳ келтиради".

Бу масалаларни эшитиб, ўзим учун ҳам, қўшним учун ҳам қўрқиб кетдим. Ахир, воз кечсам ҳам, унинг оқибатидан қутулмас эканман-да! Нима қилай?!

Қўшним ҳам савоб умидида озмунча заҳмат чекмаган. Унинг куйиб қолишини асло-асло хоҳламайман. Аммо ундаги менинг омонатим иккимизга ҳам хайрли эмаслиги қийнаб юборди".

ТАҚВОНИНГ ЕМИРИЛИШИ

Ривоят қилишларича, Шайх Барсисо исмли киши илм-фан, шариат ва тариқатнинг пир-комили даражасига кўтарилган эди. Башоратлари равшан, муолажаси ҳаммага шифо эди. У яшайдиган мамлакатнинг катта-кичик эркаклари подшоҳлик фармонига кўра, аскарликка сафарбар этилмоқда эди. Шу шаҳарда яшовчи икки ака-ука ҳам фармонга итоат этишди. Аммо ёлғиз қолаётган сингилларини кимнинг тарбиясига топширишни билмай, бош қотиришарди. Катталар ака-укага шайх Барсисога учрашишни маслаҳат беришди. Улар мазкур уламони топишди.

– Эй Шайх, ҳамшираминизни сизга омонат қолдириямиз, токи биз жангда хотиржам бўлайлик, – дейишди.

Шайх қизни қабул қилди ва хонақоҳ ҳужраларидан жой ажратиб берди. Ака-ука сафарбарликка отланишди. Бир куни оқшом Шайх қиз ҳужрасига борди. Қиз тоат-ибодат билан машғул эди. Шайх қизнинг ҳусну жамолини кўриб, юрагида нафс туғён урди. Қиз малоҳати уни асир қилди. Шайтон фитнали фурсатни ғанимат сезиб, Шайх кўнглидаги фаҳш-майлни зиёда қилди.

Хуллас, Шайх ибодат асносида қизга ғолиблик қилди. Қиз унинг ҳаракатларидан лолу ҳайрон эди. У қанчалар зору тавалло қилмасин, Шайх нафс эҳтиросидан қайтмай, покиза ифбатга тажовуз қилди. Одат тусига кирган бу қабиҳ ҳаракат ўз

ҳосилини берди: қиз ҳомиладор бўлиб қолди. Худди шу қалтис вазиятда яна шайтон ҳозир бўлиб, галдаги васвасани бошлади:

– Эй Шайх, неча йилким, элу халққа тақводор бир зоҳид сифатида танилдинг. Бугун эса хиёнат ва маломат чўққисида шармандали ҳолатда турибсан. Сир ошкор бўлса, ким деган одам бўласан?!

Омонатга хиёнат қилган Шайх шармисорлик қўрқувида катта жиноятга қўл урди: қизни ўлдириб, кўмди.

Иттифоқо, қизнинг акалари юртга қайтиб, сингилларини ҳужрадан топмадилар. Ноинсоф Шайх "Мен уни билмадим, аммо ўлибди, деб эшитдим", деди, холос. Шунда шайтон одам қиёфасига кириб, ака-укаларга хабар берди:

– Эй йигитлар, Шайх ҳамширангиз номусига тегиб, уни ўлдирди ва ҳужрага кўмди.

Ака-укалар подшоҳга арз қилдилар. Тафтиш вақтида Шайх жинояти фош бўлди. Уни дорга осиб ҳукм бўлди. Шунда яна шайтон ҳозир бўлди:

– Эй Барсисо, энди нима қиласан?

– Қўлингдан келса, ёрдам бер, – деди Шайх.

– Менга сажда қил, – деди шайтон.

Шайх қибладан юз ўгириб, шайтонга сажда қилди. Шу ҳолда дорга осилди. Шайтон макрига учради.

Шайх Барсисо тўрт юз йил ибодат қилиб, сўнгги нафасда бейимон ўтди.

Илоҳо, барчамизни шайтоннинг шарри-васвасаларидан, нафс ғолиблигидан Ўз паноҳингда асра, омин!

ЖАННАТИ ОДАМ

Мусо алайҳиссалом Аллоҳдан сўрадилар:

– Парвардигоро, жаннатда менга энг яқин киши ким бўлур?

Жавоб келдики: "Сиз уни фалон чашма бўйида таҳорат олаётган ҳолда учратасиз".

Мусо алайҳиссалом иштиёқ билан ўша чашмани топиб, у кишини кута бошладилар. Бир пайт белги берилган киши чашмадан сув олди ва таҳорат барпо қилди. Мусо алайҳиссалом ҳалиги кишига савол бердилар:

– Эй биродар, сенинг қайси амалинг Худои таолога манзур бўлдийкин?

У киши жавоб беришга сустрлик қилгач, Пайғамбар алайҳиссалом ялиниб-ёлвордилар. Ноилож, воқеани баён қилди:

– Эй Аллоҳнинг пайғамбари, бу сирни ёлғиз Худо, мен ва хотиним билар эдик. Энди сиз ҳам хабардор бўлинг. Мен йигитлик воясига етиб, уйландим. Биринчи оқшомда келин, яъни рафиқамни дард тутиб, туғиб қўйди. Мен ҳеч кимга индамай, чақалоқни ўраб, тонгги намозга яқин ибодатхонага қўйиб келдим. Эрталабки ибодат пайтида имом жамоага қарата: "Эй қавм, кимдир бу ерга бола ташлаб кетибди. Фарзандга эҳтиёжи бор киши бўлса, олсин", деди. Шунда ўрнимдан туриб: "Мен кеча уйландим. Болани менга беринглар, хотиним тарбиялайди", деб чақалоқни уйимга қайтариб олиб келдим. Ҳозир бола чиройли

тарбия топиб, вояга етмоқда. Шундан бошқа сизга кўрсатадиган амалим йўқ. Ибодатим эл қатори.

Мусо алайҳиссалом у кишини қучоқларига олиб, шундай дедилар:

– Эй биродарим! Сен бир вақтнинг ўзида аёлингни ва болани авомнинг турли маломатларидан, фисқ-фужурларидан ҳимоя қилиб, бағрингга олибсан, тарбият қилибсан! Сенга севинчли хабар, жаннатда мен билан бирга бўласан.

У киши беҳад шукрона келтирди.

АДОЛАТЛИ ҲУКМ

Нақл қилишларича, ўтмиш подшоҳларидан бирининг ҳузурига бечораҳол йигит арзга келди.

– Шоҳим, бугун уч кундирки, ярим тунда бир тўда безорилар хонадонимга бостириб келиб, аёлимни зўрлаб, фасод қиладилар. Мени улар дағдаға билан қўрқитиб, бирон қаршилиқ кўрсатишимга имкон қолдиришмайди. Сиздан адл истаб келдим! – деди у.

Подшоҳ ўйга толди ва деди:

– У бадбахтлар яна хонадонингга тажовуз қилган пайтда менга хабар қил.

Алқисса, подшоҳ ярим тунда бадкорлар ҳақида хабардор бўлди. Навкарлар билан тайин қилинган уйни қуршаб олдилар. Ярамаслар қўлга олиниши билан подшоҳ машъалаларни ўчиришни буюрди. Қоронғуда босқинчилар бошини олишга фармон берди. Ҳукм ижро этилгач, машъалаларни қайта ёқишни амр қилди. Шу аснода танидан жудо қилинган каллаларни синчиклаб кўрди-да, "Худога шукр", деди. Кейин уй эгасидан емоққа бирон нарсаси бер, деб сўради. Йигит ичкаридан суви қочган нон ва сирка олиб чиқиб, подшоҳ олдига қўйди. Подшоҳ роҳатланиб тановул қилди-да, аста ёнбошлаб ухлаб қолди. Ҳамма ҳайрон. Бир муддат ўтгач уйғонди-да, қайтиш тадоригини кўра бошлади. Шунда хонадон соҳиби савол берди:

– Шоҳим, бу ерда шунча ғаройиб нарсалар рўй бердики, ҳеч нарсага тушуна олмадим...

Подшоҳ изоҳ берди:

– Бадкорларни асир қилгач, машъалани ўчириб, улар бошини олдирганим – менинг салтанатимга ишониб, ўғлим бу ярамасликларни қилган бўлса, оталик меҳрим тутиб, уни ўлдира олмасдим. Машъала ёқилганда кўрдимки, улар орасида фарзандим ёки қариндошим йўқ экан – шукр қилдим. Сен бу ишларни менга хабар қилган кунингдан бошлаб, томоғимдан ҳеч нарса ўтмайди. Ярамаслар жазосини олгач, қорним беҳад очганини фаҳмладим. Қаттиқ нонинг ва сирканг энг лаззатли таомдай татиди. Ухлаб қолганим – уч кундан бери юриш-туришимда ҳаловат бўлмади. Менинг мамлакатимда шундай бедодлик бўлаётгани ўртаб юборди. Ҳаммасидан кўнглим тинчигач, ўзимни хотиржам сездим.

Йигит ва аъёнлар подшоҳнинг адолатли сиёсати ва тадбирига таҳсинлар айтиб, ҳаққиға дуо қилдилар.

ШУБҲАДАН ХАЗАР ҚИЛ!

Уламоларимизнинг талқин қилишларича, ҳаром луқма истеъмол қилиш етти авлодга таъсир қилар экан. Бир кишининг фарзанди вояга етиб, одобли, ўқимишли ва хушмуомала йигит бўлибди. Унинг оқилона хатти-ҳаракати, меҳнатсевар ва билимдонлиги ҳақидаги таъриф салтанатгача етибди. Подшоҳ уни ҳузурига чақириб, хос кишиларида қилиб тайинлабди. Иттифоқо, йигит ота-онасининг олдига келиб, таъзиму эҳтиром бажо келтириб:

– Эй менинг бебаҳо меҳрибонларим! Сизларнинг қалб кўрингиз, меҳр-муҳаббатингиз туфайли берган тарбиянгиз эвазига Аллоҳ бугун менга юксак лавозим ато этди, – дебди.

Шунда отаси бу хушxabарга шукрона келтириб, ўғлига дебди:

– Эй кўзимнинг нури! Мен ҳали сен дунёга келмасингдан аввал ғамхўрлик қилган эдим. Яъни, онангга уйланганимда қирқ кун ўз меҳнатимдан топган ҳалол луқма билан волидангни парвариш қилдим. Шубҳали таомлардан онанг иккимиз қаттиқ парҳез қилдик. Сўнг қўшилдик. Яратганга шукрки, бизга сендай покдил, ақлли зурриёдни насиб этди. Эндиги тилагим – ҳеч қачон шубҳали таом ва буюмларга нафсинг иштиёқини кучайторма. Балки назар ҳам солма!

Бахтиёр ўғил отасидан бу сўзларни тинглаб, кўнгли шукрона қувончига, кўзлари севинч ёшларига тўлди. Аввал онасининг, сўнг падари бузрукворининг оёқларига бош қўйиб, ҳоки пойларини бўса қилди...

ЗУЛМАТ МАНБАИ

Аллоҳ бандаларини аҳил, меҳрибон, итоаткор ва макорим ул-ахлоқ (энг яхши хулқ) эгалари бўлишга даъват қилади. Одамлар эса буюк ҳикматлар маъносига етолмай, кўп ҳолларда Яратганга хуш келмаган низоларни келтириб чиқарадилар. Она қорнидаги ҳомила ёруғ дунёга келиб, балоғат ёшига етгунча ҳар қандай гуноҳ-маъсиятдан холи, пок хилқатдир. Ана шу покликни болада гўдаклигидаёқ тарбиялаб бориш лозим. Чунки тарбиясиз ҳар қандай мавжудотда низом бузилади. Чунончи, ўз ҳолича униб-ўсган дарахт чиройли шакл топмайди. Ҳар нарсаси бор – тарбияга муҳтождир. Донишманддан ёш ота-она маслаҳат сўрадики: "Боламизга қачондан тарбия берсак бўлади?" Донишманд сўради: "Болангиз нечага кирди?" "Уч ойлик бўлди", деб жавоб беришди эр-хотин. У зот афеус билан бош чайқаб, бола тарбиясида уч ой кечикишганини маълум қилибди. Бу қадим ривоят ҳозиргача такрорланиб келиши бежиз эмас. Буни фаросатли кишиларгина англаб етадилар.

Ёмон феъл-атворлар ахлоқсиз, ноаҳил ва жоҳил (илмсиз) хонадон ҳамда жамиятда вояга етади. Инсонда бу бадахлоқлик ўрнашиб қолгудек бўлса, жамият ундан кўз кўриб, қулоқ эшитмаган зарар кўради. Ёлғончилик, ўғрилик, қимор, фаҳш, одамкушлик, иккиюзламачилик, бахиллик, чақимчилик, туҳмат-маломатлар куш олади. Халқ осойишталиги ана шу ярамаслик билан азият

чекади. Гоҳида қонунлар ҳам ожиз қолади. Арабларда "Меъёрдан ўтиб қаттиққўл бўлма, ҳамма нафратланади, меъёрдан ўтиб юмшоқлик қилма, эътиборсиз бўлиб қоласан", деган нақл бор.

Жоҳиллик ҳамма замонларда зулмат (ёмонлик) манбаи бўлиб келган. Жоҳиллик маломатларидан бирон-бир олиму уламо, ҳатто пайғамбарлар ҳам холи қолмаганлар.

Шайх Саъдий раҳматуллоҳи алайҳ айтадиларки, тош ҳамиша ойнани чил-чил қилади. Олим ва жоҳилнинг бир жойда бўлиши булбул ва зоғнинг бир қафасда яшашига муқояса қилинади. Мавлоно Жалолиддин Румий эса найнинг мунис оҳангини ҳамиша карнайнинг шовқини босиб кетади, демишлар. Яна марҳамат қилибдиларки, икки жоҳил бирлашса, ҳеч кимнинг қўлидан келмайдиган фитнага асос соладилар. Улар бамисоли икки харсанг тош: бир-бирига уриштирилганда учқун сачрайди. Бу учқун дунёга ўт қўювчи фитнадир. Фитна зинодан туғилган боладай, мўминлар учун ҳаромдир.

Дунёни ҳалокатдан маърифат қутқаради. Маърифат шундай бир илоҳий неъматдирки, уни қуёшга қиёслаш муболағасиздир. Меҳр сўзининг маъноси ҳам айнан қуёшни англатади. Бинобарин, меҳрибон, меҳрибонлик сўзлари ҳар бир тирик жонни қуёшга тақлидан инсоний тафт билан яшашга чорлайди.

Аллоҳ ҳар бир зотни иссиқ-истарали, оқибатли бўлишини рўзи насиб айласин...

ДЎСТ ВАФОСИ АЗИЗ...

Бу дунёда одамлар бир-бирларига маҳрам (яқин) бўлишни холисаниллоҳ истасалар, дўстлик йўлида садоқатли, вафодор бўладилар. Аммо бу оламда шундай кишилар ҳам борки, улар фақат ўз аҳволларинигина ўйлайдилар, яхши кунлар кечирмоқ учунгина мол-дунёни назарда тутиб дўст тутинадилар. Улар қушларни тўйдириш учун эмас, тузоққа илинтириш учун дон сепган ҳийлакор овчиларга ўхшайдилар.

Дўст учун жон фидо қилувчи мард одамлар ватани, халқи, ота-онасига ҳам садоқат кўрсатадилар. Такаббурлик дўстларни узоқлаштиради. Ортиқча маишатга берилган, мақтанчоқ, мол-дунёга ўч одамлар ҳеч қачон чинакам дўстликни қадрлай олмайдилар. Кўпинча беҳиммат кишилар дўстона давраларда ғараз уруғларини сочиб, дўстликка путур етказадилар. Иззатталаб одамлар остонасидан ҳеч қачон ҳатлаб ўтма. Олим ва зиёлиларнинг такаббурлиги барчасидан ўтиб тушадиган гуноҳдир.

Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламдан сўрадилар:

– Жаннатга ким биринчи киради?

Марҳамат қилдилар:

– Олимлар.

– Дўзахга-чи?

– Олимлар.

– Кимлар бахтли кишилардир?

– Аллоҳ йўлида дўстлашганлар билан Аллоҳ ҳам дўстдир.

ИЛМНИНГ БАҲОСИ

Нақл қилишларича, ҳанафий мазҳабининг асосчиси Имоми Аъзам раҳматуллоҳи алайҳ ўғиллари Ҳаммоод мактаб ёшига етгач, устозга (яъни, муаллимга) берадилар. Алқисса, Ҳаммоод ўқув-ёзувни ўрганди. Айни пайтда Қуръони каримдан Фотиҳа сурасини хатм (ниҳоясига етказиш) қилди. Бу ҳақда Имоми Аъзамга хабар келди. У зот севинганларидан Аллоҳ таолога ҳамду сано айтдилар ва эвазига суюнчи тариқасида муаллимга минг тилла туҳфа юбордилар. Ровийларнинг шоҳидлигига қараганда, муаллим бу қадар катта туҳфани кўтариб, Имоми Аъзам ҳузурларига келган.

– Ҳазрат, бир сабоқ хатми учун шунча тортиқ жоизми? – деб хижолат бўлиб сўрайди муаллим.

Имоми Аъзам:

– Эй фарзандимнинг устози! Қўлимда бори минг тилла эди, холос. Агар-чи хонадоним тўла тилла бўлганда эди, барини сизга нисор этар эдим! Сабабики, Қуръони каримнинг бир оятини ҳақ бериб адо этиб бўлмас. Таассуфки, сиз Қуръони азумушшан қадри-баҳосига ҳали ета олмаган экансиз, – дея ўғилларини ўша мактабдан чиқариб олган эканлар.

ПОКЛИК ИЙМОНДАНДИР

Яна Имоми Аъзамдан нақл қиладиларки, у кишининг қўй подасига бегона бир қўчқор аралашиб қолган экан. У киши қўйчивондан сўрадиларки: "Қўй неча йил умр кўради?" Чўпон айтдики: "Етти йил яшайди". Шу тариқа у зот етти йил қўй гўштини истеъмол қилмадилар.

Иккинчи бир нақлда бир сарбоз (аскар) гўшт еб, ортганини дарёга ташлади. Луқмага балиқлар талпинишди. Имоми Аъзам сўрадилар: "Балиқ қанча умр кўради?" Жавобга мувофиқ ул муҳтарам муттақий ўшанча муддат балиқ гўшти тановул қилмоқдан ўзларини тийдилар.

Қиссадан ҳиссани ҳар ким ўзи чиқариб олмоғи керак: ўзганинг ҳаққини еб кетиш у ёқда турсин, ўзига тегишли луқманинг ҳам ҳар қандай шубҳа-гумондан пок бўлмоғи талаб этилади.

Қиссадан ҳиссани ҳар ким ўзи чиқариб олмоғи керак: ўзганинг ҳаққини еб кетиш у ёқда турсин, ўзига тегишли луқманинг ҳам ҳар қандай шубҳа-гумондан пок бўлмоғи талаб этилади.

Қиссадан ҳиссани ҳар ким ўзи чиқариб олмоғи керак: ўзганинг ҳаққини еб кетиш у ёқда турсин, ўзига тегишли луқманинг ҳам ҳар қандай шубҳа-гумондан пок бўлмоғи талаб этилади.

ИҒВОГАРДАН УЗОҚЛАШИНГ

...Издихомлардан бирида замон уламоларидан бўлган зот ҳикоя қилишларича, ҳазрат Мусо алайҳиссалом даврларида қурғоқчилик бошланиб, турмуш ниҳоятда оғирлашиб кетибди. Ҳазрат Мусо уч бора ибодат ила ёмғир тилаб, дуо қилдилар. Аммо мустажоб (қабул)лигига бирор нишона сезилмади. Шунда у зот яна Парвардигорга муножот қилдилар. У зот Аллоҳ билан бевосита роз айтишардилар.

– Ё Раббим, уч бора ёмғир тилаб, Сенга арз қилдик, аммо ижобат қилмадинг?..

Жаноби Ҳақдан нидо келди:

– Қавминг орасида иғвогар борлиги учун сенинг ва бошқаларнинг дуоларини қабул қилмайман.

– Худоё, иғвогар кимдир? Ўзинг бизга аён қил, уни орамиздан йўқ қилайлик.

– Йўқ, мен сени фисқ-фасод қўзғаш ва иғво қилишдан ман этаман. Гуноҳкорни тавбага даъват қил.

Мусо алайҳиссалом ўз қавмлари билан истиффор айтиб, тавба қилдилар. Сўнг дуолари қабул бўлиб, ёмғир ёғди. Атроф кўкка бурканди. Экин-тикинларда ривож пайдо бўлиб, қут-барака ҳосил бўлди.

Ёдингизда бўлсин, Аллоҳнинг наздида фисқ-фасод ва иғвогарлик оғир гуноҳлардандир. Бу қабихликка тенг бўлиб, кишилар орасида меҳроқибат, ишонч ва баракага залворли путур етказди.

Пайғамбаримиз Муҳаммад алайҳиссалом марҳамат қилибдиларки, ўзгаларни иғво қилиш – биродарининг гўштини ейиш билан баробардир.

Келинг, бир-биримизга ойна бўлиб яшайлик, ҳамжиҳатлигимизни мустаҳкамлаб, илоҳий неъматлар баракотидан умидвор бўлайлик.

ФАРЗАНД НИҲОЛДИР

Луқмони Ҳакимдан сўрадилар:

– Нега ўғлингга насиҳат қилаверасан?

Ҳаким жавобида шундай деди:

– Ёдингда бўлсин, кексаларнинг ёшларга насиҳати ҳамиша сув-ҳаводек зарурдир. Бола бир ниҳол кабидир. Улуғлар боғбоннинг ўзидир. Боғбон ҳамиша ниҳол парваришида ҳушёр ва қаттиққўл, айна вақтда меҳрибон бўлиши зарур. Ниҳолнинг ён атрофидаги шох-бутоқларни вақтида кесиб турмаса, сув-ўғитни бермаса, авж яхши бўлмайди. Зеро, насиҳат эшитмаган, тарбия берилмаган фарзанд ҳам қаровини йўқотган кўчат билан баробар. Ундан мақсад ва орзунинг мевасини ҳеч қачон тера олмайсан. Хулқ-одобдан бенасиб фарзанд оила ва жамият учун катта мусибатнинг ўзидир. Қаттиққўллик интизомни, ширинсўзлик одоб-муомалани, меҳнатсеварлик ҳалоллик ва ботирликни, илмли бўлиш маърифатни камол топтиришда бош омилдир.

Ёмон ахлоқли фарзанд айблари учун кексалар ҳам гуноҳкор ҳисобланадилар. Кексалик – донишмандликка йўғрилмаган бўлса, билгилки, бу жаҳолатпарастликка асос бўлади. Жаҳолат туфайли бу олам турли балои офатга, талотумларга сабабчидир.

Фарзанд гўзаллиги гўзал хулқ билан, боғ гўзаллиги парваришкор боғбон билан, олам сокинлиги маърифат биландир.

Абу Шукр Балхий марҳамат қилибдурларким:

Ҳаётдан ким олмаса таълим,

Уни ўқитолмас ҳеч бир муаллим.

ХАЛВО ТИЛАГАН НАФС

Инсон ҳаётида нафс хоҳишига мунтазир туриши нафсоният эшигини парча-парча қилиб ташлайди. Тубанликка, таъмагирликка рўбарў қилади. Орномусни, ҳамиятни ўлдиради. Шунинг учун ҳам донишмандлар қаноатли инсон мамлакат подшоҳидан минг карра улуғдир, дейдилар.

Ривоят қилишларича, икки бола ўйнар эди. Улар узоқ вақт югур-югурлардан сўнг тановул қилмоққа жазм қилдилар. Болалардан бирининг қаттиқ нони, иккинчисининг эса ҳалвоси бор эди. Ҳар ким ўз озуқаси билан кифояланса бўларди. Аммо биринчи бола иккинчисидаги ҳалвони кўриб, нафс сўлаклари оғзининг икки четидан оқиб тушди. Тамшанди. Охири чидамай тиланди.

– Майли, сенга ҳалво бераман, – деди иккинчиси, – фақат бир шартим бор. Менинг итим бўлсанг, ҳалво бераман.

Биринчи бола рози бўлди. Кўзларини ширинликка лўқ қилди. Аммо иккинчи бола мутеълик завқини чўзмоқчи бўлди.

– Итим бўлганингдан кейин вовуллаб, ҳурмайсанми?!

Биринчи бола жон-жаҳди билан ҳуришга бошлади.

Надомат шуки, биринчи боланинг очдан ўлмаслик имконияти – қаттиқ нони бор эди. Аммо у қаноат жиловини қўлдан бериб, бир лаҳзалик лаззат учун итлик қилди.

Раззоқи олам барчаларимизни ана шундай ишларга дуч келишдан паноҳида асрасин.

МУЛОҲАЗАЛИ БЎЛ!

Ҳакимлар ривоят қиладиларки, бир кишининг қафасида қуши бор эди. Бир кун қуш хожасига айтдики: "Мени озод қилиб юборсанг, сенга уч ҳикмат айтаман". Хожа рози бўлиб: "Айт", деди. "Бири шуки, қўлингдан кетган нарсага ҳеч қачон ачинмагин. Иккинчиси, нодонларнинг ақл бовар қилмайдиган гапларига асло ишонмагин. Учинчисини озод қилиб юборсанггина, айтаман", деди. Хожага юқоридаги икки ҳикмат манзур тушиб, қушни қафасдан бўшатиб юборди. Миттигина жонивор рўпарадаги дарахтнинг шохига қўнди-да: "Эй хожам, мени бекорга қўйиб юбординг. Негаки, жиғилдонимда йигирма мисқол лаъл бор эди, қўлингдан чиқардинг", деди.

...Хожа қилган ишидан пушаймон бўлиб, кўз ёш тўкди. Қуш таъна билан айтдики: "Мен ҳозиргина сенга қўлингдан кетган нарсага ачинмагин, дедим. Сен эса афсус-надоматдасан. Қолаверса, фаросатинг ишламайдик, ўзим ёнғоқдан ҳам жуссам кичкина бўлса – йигирма мисқол лаъл менга қандай жойлашсин?!"

Хожанинг кўзи очилди. Бир пайтнинг ўзида икки ҳикмат тажрибасини бошидан ўтказиб мулзам бўлди. Қуш айтдики: "Эй хожа, дарахт остини кавлаб кўр".

У киши айтилган жойни кавлаган эди, бир хум тилла чиқди. Қуш учиб кетди...

НАРХ УЧУН ТОРТИШМОҚ ЖОИЗ

Нақл қилишларича, халифа ҳазрат Умар розийаллоҳу анҳунинг катта ўғиллари Абдуллоҳ ибн Умар розийаллоҳу анҳу бозорда бир молнинг баҳосида қирқ тийин учун жуда қаттиқ тортишганлар. Воқеага гувоҳ бўлиб турган саҳобалардан бири Абдуллоҳ ибн Умарнинг баҳода бу қадар собит турганларини кўриб, кўнглида мунча ҳам хасис, зиқна бўлмаса, деган фикр ўтди. Шу аснода у кишини уйлариғача пинҳона кузатиб борди. Ҳазрат Абдуллоҳ хонаи муборакларига етиб келганларида бир фақирга дуч келдилар. Унинг ёнида бир оз тўхтаб, нимадир деб ўзларини ичкарига олдилар.

Кузатаётган саҳоба фақирга яқинлашиб, аҳвол билан танишди. Билдики, фақирга бир тилла садақа берибди. У саҳоба: "Субҳаналлоҳ! Бозорда қирқ тийин учун тиллашган киши эшиги олдидаги қашшоққа икки юз сўмни ризои нафс билан берса", деб ҳайратга чўмди.

Бу икки ҳолат сирига етолмай, охири ҳазрат Абдуллоҳнинг ўзларига мурожаат қилмоққа эҳтиёж сизди. Абдуллоҳ ибн Умар шундай дедилар:

– Бозордаги вазият иқтисоддан, камоли ақлдан, савдо-сотиқнинг асоси ва руҳи бўлган хотиржамликнинг, садоқатнинг муҳофазасидан келган бир ҳолатдир. Яъни, тортишмоқ бозорда баҳонинг кўтарилишига бир раддиядир. Унинг арзон бўлиши фуқаро хотиржамлигининг ҳимояси учун етади. Уйим олдидаги вазият эса қалб шафқати ва руҳ камолидан бўлиб, иймон тақозосидир. Бинобарин, бозордаги тортишув хасислик эмас, фақирга қилинган муомала эса исроф эмасдир.

МУНДАРИЖА:

Хотиржамлик сири	3
Фурсат ўғрилари	7
Боқий дурдоналар	11
Ростлик адолат мезони	16
Ростлик нажотдир	18
Савдодаги ростгўйлик баракотдир	20
Сабр – жаннат эшиги	22
"Қадринг билганнинг оёғини ўп"	24
Ғайратжоннинг ҳикояси	24
Тоштемир тоға ҳикояси	26
Имом-домла ҳикояси	30
Номус ҳимояси	33
Ҳиммат	36
Ризолик	38
Жаннат йўлидаги игна	40
Қақнус навоси	42
Муқаддас зиёрат иштиёқи	48
Иймон қалъаси	51
Мақсад жазоми	52
Қирқ тилла ва қирқ таёқ	53
Оталик фарзи	54
Минг йиллик муаммо ечими	57
Султон Жалолиддин котиби	60
Улуғ мунажжим	66
Тўқнашув	68
Масофани биласизми	70
Фарғона тарихи	71
Қўқон хонлиги	71

Хон қаерда уйланган	72
Малик уш-шуаро	72
Қасос	73
Тақдирнинг қалтис ўйинлари	75
Яхшилиқни кутиб яшаймизми	77
Ҳаётдан олмасак таълим	80
Қатъият сардори	85
Омонат	89
Тақвонинг емирилиши	93
Жаннати одам	95
Адолатли ҳукм	97
Шубҳадан хазар қил	99
Зулмат манбаи	100
Дўст вафоси азиз... ..	102
Илмнинг баҳоси	103
Поклик иймондандир	104
Ифвогардан узоқлашинг	105
Фарзанд ниҳолдир	106
Халво тилаган нафс	107
Мулоҳазали бўл	108
Нарх учун тортишмоқ жоиз	109
Мундарижа	110

Оммабоп нашр

Отамнинг насиҳати

Нашриёт муҳаррири:

Шухрат Ғуломов

Дизайнер:

Аббос Турсунов

Муҳаррир:

Мавжуда Нуриддинова

Техник муҳаррир:

Зухра Ҳамдамова

Мусахҳих:

Алишер Рўзиматов

Нашриёт лицензияси:

41 № 239 — 2013 йил 4 июль

Теришга берилди: 20.12.2016. Босишга рухсат
этилди: 20.01.2017. Бичими: 84x108 $\frac{1}{32}$. Офсет
босма. TimesNewRomanUzbek гарнитураси. Босма
табоғи: 7,0. Адади: 3000. Буюртма: №36. Баҳоси
келишилган нархда.

Нашриёт манзили:

«Adabiyot uchqunlari» нашриёти, 100027,
Тошкент шаҳри, Ўқчи кўчаси, 29-уй.

Босмахона манзили:

«GOOD GROUP MEDIA» МЧЖ-да чоп этилди.

Тошкент шаҳри, Чилонзор-14, 32-уй.

Луқмони Ҳакимдан сўрадилар:

– Нега ўғлингга насиҳат қилаверасан?

Ҳаким жавобида шундай деди:

– Ёдингда бўлсин, кексаларнинг ёшларга насиҳати ҳамиша сув-ҳаводек зарурдир. Бола бир ниҳол кабидир. Улуғлар боғбоннинг ўзидир. Боғбон ҳамиша ниҳол парваришида хушёр ва қаттиққўл, айнаи вақтда меҳрибон бўлиши зарур. Ниҳолнинг ён атрофидаги шох-бутоқларни вақтида кесиб турмаса, сув-ўғитни бермаса, авж яхши бўлмайди. Зеро, насиҳат эшитмаган, тарбия берилмаган фарзанд ҳам қаровини йўқотган кўчат билан баробар. Ундан мақсад ва орзунинг мевасини ҳеч қачон тера олмайсан. Хулқ-одобдан бенасиб фарзанд оила ва жамият учун катта мусибатнинг ўзидир. Қаттиққўллик интизомни, ширинсўзлик одоб-муомалани, меҳнатсеварлик ҳалоллик ва ботирликни, илмли бўлиш маърифатни камол топтиришда бош омилдир.

ISBN 978-9943-4659-8-5

9 789943 465985